

Marcin Pielużek

Uniwersytet Wrocławski

ORCID 0000-0001-9508-3627

Charakterystyka internetowego ekosystemu polskiej skrajnej prawicy

Wprowadzenie

Internet, dzięki zdecentralizowanej architekturze i niskim kosztom tworzenia oraz dystrybucji treści, stanowi skuteczne narzędzie komunikacji dla ugrupowań funkcjonujących poza głównym nurtem politycznym. Umożliwia tworzenie społeczności skupionych wokół skrajnych przekazów, co sprzyja generowaniu subkulturowych dyskursów, wprowadzaniu nowych tematów do debaty publicznej oraz radykalizacji politycznej agendy¹. Sieć, jako względnie „wolna przestrzeń” z niewielkimi ograniczeniami prawnymi w zakresie produkcji treści medialnych, pozwala na swobodną dystrybucję radykalnych materiałów oraz niemal nieograniczoną rekrutację nowych członków i sympatyków². Treści rozpowszechniane przez radykalne środowiska wpływają na decyzje polityczne użytkowników internetu, szczególnie najmłodszych wyborców³. Przykładem tego zjawiska jest wzrost

1 Y. Benkler, R. Faris, H. Roberts, *Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*, New York 2018; Y. Benkler, R. Fris, H. Roberts, E. Zuckerman, *Study: Breitbart-led right-wing media ecosystem altered broader media agenda*, „Columbia Journalism Review”, 3.03.2017. Cjr.org, [on-line:] <https://www.cjr.org/analysis/breitbart-media-trump-harvard-study.php> – 15.08.2023; Y. Benkler, H. Roberts, R. Faris, A. Solow-Niederman, B. Etling, *Social mobilization and the networked public sphere: Mapping the SOPA-PIPA Debate*, Berkman Klein Center, Cyber Harvard, 25.07.2013, [on-line:] https://cyber.harvard.edu/publications/2013/social_mobilization_and_the_networked_public_sphere – 28.08.2023.

2 J. Adams, V.J. Roscigno, *White supremacists, oppositional culture and the World Wide Web*, „Social Forces”, 2005, vol. 84, no. 2, s. 763.

3 Wyniki badań z 2021 r. przeprowadzone przez Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych wskazują, że ponad 60% respondentów wskazuje internet jako jedno z głównych źródeł czerpania informacji o wydarzeniach w Polsce i na świecie. Wartość ta rośnie, jeśli spojrzymy na wyniki w grupie wiekowej 18–29 lat. 82% respondentów wskazało na portale internetowe, jako najważniejsze źródło informacji. Co więcej prawie 75% badanych w tej grupie szuka informacji w mediach społecznościowych (*Polacy w Internecie, czyli skąd czerpiemy wiedzę na temat otaczającej nas rzeczywistości? – Raport IBIMS i IBRIS Raporty*, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych, IBIMS, 2021, [on-line:] <https://ibims>).

popularności skrajnie prawicowej koalicji Konfederacja Wolność i Niepodległość, której retoryka stała się częścią głównego dyskursu politycznego. Z tej perspektywy identyfikacja najważniejszych aktorów aktywnych w sieci, jak również analiza powiązań między różnymi środowiskami powinna być ważnym aspektem badań medioznawczych i komunikologicznych.

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka medialnego ekosystemu online polskich radykalnych środowisk nacjonalistycznych. Kluczowe pytania badawcze obejmują identyfikację centralnych i peryferyjnych węzłów w ekosystemie, funkcje tych węzłów, identyfikację liderów opinii, brokerów informacji i łączników między różnymi środowiskami, rolę różnych typów stron oraz powiązania skrajnie prawicowych serwisów z innymi stronami środowiskowymi⁴.

Rozwój nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych umożliwił szeroką dystrybucję treści generowanych przez różnorodne, w tym również radykalne grupy polityczne. Skrajna prawica i lewica bardzo szybko zaadaptowały internet oraz jego różnorodne narzędzia, skutecznie wykorzystując możliwości komunikacyjne, takie jak dystrybucja propagandy, budowanie własnej tożsamości i ideologicznej spójności, a także mobilizowanie działań związanych z aktywizmem⁵. Najwcześniej rozwijającą się sieć wykorzystywała amerykańska skrajna prawica, która już w latach 80. XX wieku dystrybuowała ideologiczne treści z wykorzystaniem BBS-ów (*bulletin board system*)⁶, a z czasem wykorzystywała w tym celu również mailing, grupy dyskusyjne, czy gry komputerowe⁷. Prawdziwa rewolucja nastąpiła na przełomie XX i XXI wieku, kiedy wraz z rosnącym dostępem do internetu pojawiły się nowe narzędzia ułatwiające komunikację. W konsekwencji niemalże z dnia na dzień zniknęło wiele barier ograniczających komunikację, a łatwość tworzenia i dystrybucji treści internetowych przełożyła się na gwałtowny wzrost liczby źródeł oferujących skrajne treści polityczne. Tym samym mniej efektywna i ograniczona technologicznie oraz geograficznie komunikacja za pomocą fan(zinów)⁸ zastąpiona

pl/polacy-w-internecie-czyli-skad-czerpiemy-wiedze-na-temat-otaczajacej-nas-rzeczywistosci-analiza-badania-ibris – 16.08.2023). Preferencje polityczne odbiorców nie mają tutaj większego znaczenia. Niezależnie od poglądów portale internetowe i media społecznościowe są ważnym źródłem pozyskiwania informacji (*Skąd Polacy czerpią informacje? Badanie IBRIS i IBIMS, kwiecień 2021, Raporty*, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych. IBIMS, 27.04.2021, [on-line:] <https://ibims.pl/skad-polacy-czerpia-informacje-badanie-ibris-i-ibims-kwiecien-2021> – 16.08.2023.).

4 Szerzej cel i zakres badań przedstawiony jest w części metodologicznej, w dalszej części artykułu.

5 R. Kelly Garrett, *Protest in an Information Society: A review of literature on social movements and new ICTs*, „Information, Communication & Society” 2006, vol. 9, iss. 2, s. 202–224. Z uwagi na fakt, że niniejszy artykuł koncentruje się na skrajnej prawicy ograniczę się do aspektów dotyczących tych środowisk. Należy jednakże pamiętać, że podobne schematy funkcjonują również w przypadku innych organizacji i ruchów społecznych.

6 C. Berlet, *When hate went online*, ChipBerlet.us, 2001, [on-line:] <https://www.chipberlet.us/when-hate-went-online> – 25.07.2023.

7 Zob. M. Whine, *The far right on the Internet*, [w:] *The governance of cyberspace*, red. B.D. Loader, London 1997, s. 209–227.

8 Zob. M. Flont, *(Anty)estetyka wizualna polskich zinów: Część I: „trzeci obieg” w latach 80*, [w:] *Badanie i projektowanie komunikacji*, t. 6, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszolek,

została komunikacją w sieci. Zdecentralizowana struktura internetu i ograniczona możliwość jego nadzoru przekłada się również na mniej ryzykowne, pod względem prawnym, dystrybuowanie ekstremistycznych czy wręcz nielegalnych treści⁹.

Rozwój sieci przyczynił się do zmiany nie tylko konsumpcji mediów, ale również samej produkcji treści. Bierny odbiór zastąpiony został aktywną partycypacją w proces tworzenia treści. W odpowiedzi na krytykę i wykluczenie przez media masowe radykalne środowiska polityczne zaczęły tworzyć własne kanały medialne, zmieniając dotychczasowy ekosystem. W efekcie powstały media alternatywne oferujące treści i dyskursy podważające dominujące narracje medialne i polityczne, promujące tematy pomijane lub wykluczane z mediów głównego nurtu, oddając głos wykluczonym mniejszościom¹⁰. Rozmycie granicy między producentem i odbiorcą przekłada się na wymiennosc ról w sferze produkcji, dystrybucji i konsumpcji tego typu mediów, których organizacja niejednokrotnie stanowi odzwierciedlenie wewnętrznej struktury organizacyjnej, wartości i zasad funkcjonujących w danych grupach i organizacjach. Porzucona została również zasada dziennikarskiej obiektywności na rzecz subiektywnego *native reporting*, pozwalającego na prezentowanie wydarzeń z perspektywy danej grupy, dostarczając tym samym treści najbardziej dla niej relewantnych¹¹. W ten sposób przypisywana jest bieżącym i przeszłym wydarzeniom określona semantyka i wartościowanie „zapewniając ideologiczną reinterpretację współczesnych kwestii w celu promowania jedności wśród zwolenników”¹². Skrajnie prawicowy ekosystem online w pełni wpisuje się w ramy mediów alternatywnych. Co więcej, nie ogranicza się on już tylko do stron organizacyjnych, blogosfery czy mediów społecznościowych, ale kluczową jego częścią są autonomiczne redakcje medialne dostarczające alternatywną i subiektywną wizję świata, operując w świecie nacjonalistycznych wartości i idei. Mimo iż imitują pod względem formy tradycyjne kanały i serwisy informacyjne, to działają na własnych zasadach. Będąc mediami, pozostają jednak poza oficjalną kontrolą odpowiednich organów kontrolnych i regulacyjnych¹³. Nie pozostaje to bez wpływu na media głównego nurtu, które nie tylko inspirowane są treściami publikowanymi w skrajnie prawicowych mediach, ale również legitymizują zawarte tam treści¹⁴.

Wrocław 2017, s. 245–264; M. Pielużek, *Obrazy świata w komunikacji polskiej skrajnej prawicy*, Wrocław 2017.

9 M. Caiani, C. Wagemann, *Online networks of the Italian and German extreme right: An explorative study with social network analysis*, „Information, Communication & Society” 2009, vol. 12, iss. 1, s. 68–69.

10 Zob. C. Atton, *Alternative media*, London 2002; J. Downing, *Radical media: Rebellious communication and social movements*, Thousand Oak 2001.

11 C. Atton, dz. cyt., s. 22–26.

12 J. Adams, V.J. Roscigno, dz. cyt., s. 763.

13 A. Heft, E. Mayerhöffer, S. Reinhardt, C. Knüpfer, *Beyond Breitbart: Comparing right-wing digital news infrastructures in six western democracies*, „Policy & Internet” 2020, vol. 12, iss. 1, 20–45.

14 Zob. Y. Benkler, R. Faris, H. Roberts, dz. cyt.; J. Guhl, J. Ebner, J. Rau, *The online ecosystem of the German far-right*, ISD Global, 2020, [on-line:] <https://www.isdglobal.org/isd-publications/the-online-ecosystem-of-the-german-far-right> – 15.07.2023.

Zanim przejdziemy do części badawczej, należy jeszcze kilka słów poświęcić terminowi skrajna prawica¹⁵. Badacze radykalnych ruchów nacjonalistycznych muszą zmierzyć się z niespójną terminologią. Nie tylko wykorzystywane są rozmaite terminy (*far-right*, *extreme right*, *radical right*, *populist right*), ale ich zakres znaczeniowy bywa odmienny¹⁶. Dodatkowo problem komplikuje się w momencie, kiedy weźmiemy pod uwagę nie tylko partie polityczne, ale również wszelkiego typu ruchy społeczne, subkulturowe, czy też środowiska polityczne funkcjonujące poza oficjalnym systemem politycznym. W związku z tym na potrzeby niniejszego badania zaadaptowana została szeroka definicja Casa Muddego¹⁷. Używa on określenia *far-right*, które zawiera w sobie dwa podtypy – populistyczną radykalną prawicę (*populist radical right*) oraz skrajną prawicę (*extreme right*). Ten pierwszy cechuje się akceptacją istoty demokracji, ale kwestionuje podstawowe założenia demokracji liberalnej, sprzeciwia się przyznawaniu praw mniejszościom, rządów prawa i trójpodziałowi władzy. Komunikacyjnie operuje na skorpumpowaną elitę i czysty lud. Skrajna prawica (*extreme right*) cechuje się rewolucyjnym charakterem. Całkowicie neguje ona istotę demokracji, dążąc do koncepcji odrodzenia i narodowej odnowy¹⁸.

Niniejsze badanie koncentruje się przede wszystkim na rzadziej podejmowanych badawczo ugrupowaniach skrajnej prawicy. Są to głównie organizacje i ruchy pozostające poza oficjalnym systemem politycznym, o różnej strukturze organizacyjnej. Odwołując się do Piero Ignaziego są to środowiska, „pozostające w konflikcie z podstawowymi zasadami współczesnej demokracji liberalnej”. Odrzucają one legitymizację systemu (demokratycznego), są zagorzałymi przeciwnikami idei reprezentacji parlamentarnej, postulują korporacjonizm jako podstawę systemu społeczno-polityczno-gospodarczego oraz bezpośrednie i personalistyczne mechanizmy reprezentacji. Pluralizm i równość traktują jako zagrożenie dla (narodowej) harmonii społecznej. Prawa i przywileje według ich założeń powinny być przyznawane na podstawie takich cech, jak rasa, język, pochodzenie etniczne. Stawiają władzę kolektywną (państwo, naród, wspólnota) ponad indywidualne wartości¹⁹. W mniejszym stopniu pojawiają się grupy reprezentujące populistyczną radykalną prawicę. Zaliczają się tutaj środowiska partii Konfederacja i Prawica Rzeczpospolitej, które dążą lub są częścią oficjalnego systemu politycznego.

15 W artykule wymiennie używam terminów „nacjonalizm” i „skrajna prawica”. W obu jednak przypadków mają one znacznie identyczne, jak przedstawiono to poniżej.

16 Zob. M. Caiani, D. della Porta, C. Wagemann, *Mobilizing on the extreme right Germany, Italy, and the United States*, New York 2012; D. Kasproicz, *Populistyczna radykalna prawica jako obszar badawczy*, Kraków 2017; M. Minkenberg, *The renewal of the radical right: Between modernity and anti-modernity*, „Government and Opposition” 2000, 35(2), s. 170–188; C. Mudde, *The war of words defining the extreme right party family*, „West European Politics” 1996, vol. 19, iss. 2, s. 225–248.

17 C. Mudde, *The far right today*, Cambridge 2019.

18 Tamże, s. 7–9.

19 P. Ignazi, *Extreme right parties in Western Europe*, Oxford 2010, s. 2.

Metodologia

Celem artykułu jest charakterystyka medialnego ekosystemu online polskich radykalnych środowisk nacjonalistycznych. Medialny ekosystem jest rozumiany jako sieć interakcji pomiędzy różnymi stronami internetowymi o charakterze skrajnie prawicowym funkcjonującymi w sieci oraz pomiędzy serwisami skrajnej prawicy a środowiskiem zewnętrznym²⁰. To ostatnie obejmuje powiązane tematycznie lub ideologicznie strony, do których odsyłają nacjonaści. Interesować nas będą zatem dwa aspekty. Pierwszy koncentruje się na identyfikacji najważniejszych aktorów skrajnie prawicowej sieci oraz określeniu funkcji, jakie pełnią one w obrębie systemu. Drugi aspekt obejmuje szerszy zakres. Nie ogranicza się jedynie do stron składających się na sam ekosystem. Uwzględnia również jego otoczenie (środowisko). Skrajnie prawicowe treści nie funkcjonują bowiem w próżni, ale są jedynie niewielką częścią całej przestrzeni online. Analiza linków przekierowujących do różnych stron internetowych spoza nacjonalistycznego ekosystemu pozwoli tym samym na identyfikację ideologicznie bliskich grup/organizacji/treści. W tym celu wykorzystano metodę analizy sieci społecznych.

Niniejszy artykuł koncentruje się jedynie na niewielkim, aczkolwiek istotnym aspekcie aktywności online, jakim są powiązania między poszczególnymi serwisami funkcjonującymi na poziomie linkowania. Metoda analizy sieci społecznych, mimo iż jest wciąż mało popularna wśród polskich badaczy radykalnych ruchów społecznych i politycznych, z powodzeniem stosowana jest w badaniach realizowanych przez zagranicznych badaczy. Solidne metodologiczne ramy wyznaczili Val Burris, Emery Smith oraz Ann Strahm²¹, którzy analizując linki funkcjonujące między poszczególnymi stronami i wykorzystując analizę sieci społecznych, zrekonstruowali strukturę międzyorganizacyjną amerykańskich białych suprematystów. Metodę tę udało się z powodzeniem wykorzystać w badaniu struktur i powiązań funkcjonujących online w kolejnych badaniach – między innymi do rekonstrukcji skrajnie prawicowych ekosystemów online i ich różnorodnych aspektów we Francji²², Włoszech²³,

20 Swoje rozważania lokuję na gruncie Luhmannowskiej koncepcji systemów społecznych, dla której kluczowym konceptem jest rozróżnienie na „system–środowisko”, przekładające się na samoreferencję i referencję obcą (zob. N. Luhmann, *Systemy społeczne: Zarys ogólnej teorii*, tłum. M. Kaczmarczyk, Kraków 2007). „Środowiskiem systemu – jak tłumaczy Luhmann – jest wszystko, co zostaje przez system odgraniczone, a więc wszystko, co do niego nie należy. Zatem pojęcie środowiska jest zawsze zdefiniowane w relacji do systemu; każdy system ma środowisko wyjątkowe przynajmniej pod tym względem, że sam nie stanowi części swojego środowiska. Stąd też środowiska różnych systemów nie mogą być identyczne, co najwyżej mogą się na siebie w dużym stopniu nakładać” (N. Luhmann, *Funkcja religii*, tłum. D. Motak, Kraków 2007, s. 15–16).

21 V. Burris, E. Smith, A. Strahm, *White supremacist networks on the Internet*, „Sociological Focus” 2000, vol. 33, no. 2, s. 215–235.

22 C. Froio, *Race, religion, or culture? Framing Islam between racism and neo-racism in the online network of the French far right*, „Perspectives on Politics” 2018, 16(3), s. 696–709.

23 L. Tateo, *The Italian extreme right on-line network: An exploratory study using an integrated social network analysis and content analysis approach*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 2006, vol. 10, iss. 2, s. 00–00.

Węgrzech²⁴ czy Kanadzie²⁵. Mimo wspomnianych różnic w zakresie definiowania skrajnej prawicy podejście to sprawdziło się również w przypadku badań komparatystycznych, pozwalających nie tylko na uchwycenie specyfiki ekosystemu online funkcjonującego w danym kraju, ale również wskazanie podobieństw i różnic między nimi²⁶. Analiza sieci społecznych umożliwia również prowadzenie badań w szerszym zakresie, na przykład: dystrybucja radykalnych treści i ich wpływ na dyskurs medialny i polityczny głównego nurtu²⁷, analiza powiązań międzyorganizacyjnych w mediach społecznościowych²⁸, badania aktywności ekstremistycznej w sieci²⁹, czy charakterystyka i funkcjonowanie skrajnie prawicowych mediów³⁰. W odniesieniu do polskiej skrajnej prawicy metoda ta została wykorzystana do rekonstrukcji sieci na podstawie połączeń w mediach społecznościowych³¹.

Sieć rozumiana jest tu za Aleksandrą Marin i Barrym Wellmanem, jako „zbiór istotnych węzłów połączonych jedną lub większą liczbą relacji”³². Węzłami mogą być osoby, organizacje, strony internetowe, artykuły w czasopiśmie oraz wszystko to, co połączone jest z innymi jednostkami. W przypadku niniejszego badania nacjonalistyczny ekosystem online zrekonstruowany jest na podstawie połączeń między stronami internetowymi w postaci hiperlinków. Analiza internetowych odsyłaczy pozwala zobrazować strukturę połączeń między różnymi stronami skrajnej prawicy, zidentyfikować interakcje i sojusze funkcjonujące w analizowanej sieci, odkryć

24 A.L. Pirro, E. Pavan, A. Fagan, D. Gazsi, *Close ever, distant never? Integrating protest event and social network approaches into the transformation of the Hungarian far right*, „Party Politics” 2021, vol. 27, iss. 1, s. 22–34.

25 Y. Veilleux-Lepage, E. Archambault, *Mapping transnational extremist networks: An exploratory study of the Soldiers of Odin’s Facebook network, using integrated social network analysis*, „Perspectives on Terrorism” 2019, vol. 13, no. 2, s. 21–38.

26 Zob. M. Caiani, D. della Porta, C. Wagemann, dz. cyt.; M. Caiani, C. Wagemann, dz. cyt.

27 Zob. Y. Benkler, R. Faris, H. Roberts, dz. cyt.; Y. Benkler, R. Fris, H. Roberts, E. Zuckerman, dz. cyt.; Y. Benkler, H. Roberts, R. Faris, A. Solow-Niederman, B. Etling, dz. cyt.

28 O. Klein, J. Muis, *Online discontent: Comparing Western European far-right groups on Facebook*, „European Societies” 2019, vol. 21, iss. 4, s. 540–562; D. O’Callaghan, D. Greene, M. Conway, J. Carthy, P. Cunningham, *The extreme right filter bubble*, arXiv, 28.08.2013, [on-line:] <http://arxiv.org/abs/1308.6149> – 17.07.2023; P. Pospieszna, D. Płatek, G. Piotrowski, A. Monkos, *Pillarized networks in a polarized civil society: A structure of far-right networks in Poland*, „Nationalities Papers” 2023, s. 1–16; A. Urman, S. Katz, *What they do in the shadows: Examining the far-right networks on Telegram*, „Information, Communication & Society” 2022, vol. 25, iss. 7, s. 904–923.

29 R. Rogers, *Deplatforming: Following extreme Internet celebrities to Telegram and alternative social media*, „European Journal of Communication” 2020, vol. 35, iss. 3, s. 213–229; Y. Zhou, E. Reid, J. Qin, H. Chen, G. Lai, *US domestic extremist groups on the Web: Link and content analysis*, „IEEE Intelligent Systems” 2005, vol. 20, iss. 5, s. 44–51.

30 P. Hermansson, *Alternative media networks and the radical right in Germany*, Hope Not Hate, 15.09.2021, [on-line:] <https://hopenothate.org.uk/2021/09/15/alternative-media-networks-and-the-radical-right-in-germany> – 13.07.2023.

31 P. Pospieszna, D. Płatek, G. Piotrowski, A. Monkos, dz. cyt.

32 A. Marin, B. Wellman, *The SAGE handbook of social network analysis*, [w:] *The SAGE handbook of social network analysis*, red. J. Scott, P.J. Harrington, London-Thousand Oak 2014, s. 11–12.

„ukryte społeczności”, rozumiane jako mniej oczywiste powiązania zarówno w obrębie danego środowiska, jak i z innymi ugrupowaniami politycznymi³³. Wskazane powyżej badania pokazały, że analizując hiperłącza funkcjonujące między serwisami możliwa jest identyfikacja jawnych i ukrytych struktur organizacyjnych, ale również z dużym prawdopodobieństwem wnioskować można o pokrewieństwie ideologicznym między różnymi grupami, wspólnych celach lub interesach³⁴. Innymi słowy, podejście to pozwala na oszacowanie wielkości skrajnie prawicowego ekosystemu, identyfikację najważniejszych aktorów, określenie ich centralności/peryferyjności oraz wskazanie funkcji, jaką dany serwis pełni w sieci. Należy jednak mieć na uwadze, że powiązania internetowe między różnymi grupami skrajnej prawicy nie muszą odzwierciedlać rzeczywistych relacji³⁵. Jednocześnie tak rekonstruowanej sieci nie należy traktować jako w pełni reprezentatywnej próby dla skrajnej prawicy. Korpus uwzględnia bowiem jedynie te strony, które posiadają przynajmniej jedno połączenie z inną stroną będącą częścią sieci. Wiadomo jednak, że istnieje szereg stron, które funkcjonują w pełni autonomicznie, bądź też komunikują się jedynie w zamkniętych dla przypadkowych odbiorców grupach lub komunikatorach. Nie uwzględnia również organizacji, które funkcjonują poza siecią³⁶. W żaden sposób nie umniejsza to znaczenia wyników uzyskanych z wykorzystaniem tej metody³⁷.

W artykule ograniczę się do krótkiej charakterystyki wykorzystanych w badaniu miar analizy sieci społecznych. W celu rekonstrukcji i charakterystyki polskiego skrajnie prawicowego ekosystemu online wykorzystano kilka wskaźników centralności, które pozwoliły na identyfikację kluczowych węzłów sieci oraz pełnionych przez nie funkcji. Owe różne miary pozwalają spojrzeć na sieć z kilku perspektyw. Jak wskazuje Mark Newman, w przypadku badań nad sieciami niejednokrotnie kluczowe pytanie stawiane przez badaczy koncentruje się na znalezieniu odpowiedzi na pytanie: „Które wierzchołki sieci są najważniejsze lub najbardziej centralne?”³⁸. Koncepcja centralności (*degree centrality*) leży więc w sercu tego typu analiz. Newman zaznacza, że trudno wskazać jedną, najważniejszą miarę centralności, bowiem podobnie jak różnorodne są definicje ważności, tak i różne miary centralności odślaniać będą odmienne aspekty danej sieci. Fundamentalną i najprostszą miarą jest stopień węzła (*degree*), wskazujący na liczbę połączeń (krawędzi, *edges*) z innymi węzłami sieci. Im wyższy stopień węzła, tym potencjalnie ważniejsza rola danego składnika sieci. Jak pisze Newman, przenosząc to na relacje międzyludzkie, zasadne jest przypuszczenie, że osoby utrzymujące kontakty z dużą liczbą osób mogą mieć większy wpływ, lepszy dostęp do informacji lub cieszyć się większym prestiżem niż osoby posiadające mniejszą siatkę kontaktów. Innym przykładem jest liczba cytoowań, która niejednokrotnie stanowi wyznacznik wpływowości danego opracowania

33 Y. Zhou, E. Reid, J. Qin, H. Chen, G. Lai, dz. cyt., s. 46.

34 Zob. V. Burris, E. Smith, A. Strahm, dz. cyt.

35 M. Caiani, C. Wagemann, dz. cyt., s. 69.

36 Zastrzeżenie to jest ważne, czego przykładem są wyniki badań usieciowienia skrajnie prawicowych profili w mediach społecznościowych (zob. P. Pospieszna, D. Płatek, G. Piotrowski, A. Monkos, dz. cyt.). O ile główne wnioski są w dużej mierze zbieżne z wynikami uzyskanymi w ramach niniejszego badania, to jednak pojawiają się w mediach społecznościowych węzły powiązane z grupami, które nie wystąpiły w analizowanym korpusie.

37 Zob. V. Burris, E. Smith, A. Strahm, dz. cyt.

38 M.E.J. Newman, *Networks: An introduction*, Oxford–New York 2010, s. 168–169.

naukowego. W przypadku sieci skierowanych, z którą mamy do czynienia w niniejszym badaniu, funkcja danego węzła może być uzależniona od kierunku krawędzi³⁹. Węzły charakteryzujące się dużą liczbą krawędzi przychodzących (*in-degree*) można traktować jako liderów opinii, autorytety, punkty odniesienia dla innych składników sieci. Te z kolei, które mają większą liczbę krawędzi wychodzących (*out-degree*), stanowią informacyjne huby, dystrybuujące ideologiczne treści oraz łączące różne składniki sieci. Z perspektywy sieci ważne są również te węzły, które mają względnie dużą liczbę krawędzi przychodzących i wychodzących, pełniąc tym samym podwójną rolę autorytetu i brokera informacji.

Powyższa podstawowa miara centralności ma pewną słabość. Centralność wyliczana jest na podstawie liczb bezwzględnych, jako suma krawędzi przychodzących i wychodzących. Jednak zarówno w społecznościach ludzkich, jak i sieciach pozaludzkich nie każdy element ma równą wagę. Upraszczając, osoba mająca bezpośredni kontakt z ważnymi przedstawicielami biznesu lub politykami ma lepszy dostęp do informacji i cieszy się większym prestiżem niż osoba posiadająca równie szerokie kontakty, jednak z mniejszym dostępem do osób ze świata biznesu czy polityki. Stąd lepszym miernikiem będzie uwzględnienie wagi danego węzła. Taką miarą jest inny typ centralności – centralność wektora własnego (*eigenvector centrality*). Jak tłumaczy to Newman, podstawową centralność możemy rozumieć, jako przyznawanie jednego „punktu centralności” za każdego sąsiada, z którym jesteśmy powiązani krawędzią. Ale, jak wspomniano powyżej, nie każdy sąsiad cieszy się takim samym prestiżem lub ważnością, zatem szukając ważnych aktorów sieci, powinniśmy brać pod uwagę również prestiż, jakim cieszy się nasz sąsiad. Ważność danego węzła wzrasta wraz z połączeniami z innymi elementami sieci, które są również ważne. Innymi słowy, „zamiast przyznawać wierzchołkom tylko jeden punkt za każdego sąsiada, centralność wektora własnego daje każdemu węzłowi wynik proporcjonalny do sumy jego sąsiadów”⁴⁰. Na podobnym założeniu funkcjonuje idea algorytmu PageRank, który funkcjonuje w wyszukiwarce Google.

Ostatnią miarą uwzględnioną w analizach jest stopień pośredniości (*betweenness centrality*). Różni się ona w sposób zdecydowany od dotychczasowych mierników. Stopień pośredniości pokazuje „jaka część najkrótszych połączeń między wszystkimi możliwymi parami węzłów w sieci przebiega przez dany węzeł”⁴¹. Węzły charakteryzujące się wysokim stopniem pośredniości określane są niejednokrotnie mianem brokerów informacji. Znajdując się na drodze licznych najkrótszych ścieżek między różnymi parami węzłów, przechodzi przez nie największa liczba interakcji w sieci. Są to też węzły, których usunięcie w najwyższym stopniu zakłócić może komunikację całej sieci. Jak podkreśla Newman, należy pamiętać o teoretycznych przesłankach stojących za tym miernikiem. W rzeczywistości bowiem

nie wszystkie wierzchołki wymieniają komunikaty z taką samą częstotliwością, a w większości przypadków komunikacja nie zawsze odbywa się najkrótszą ścieżką.

39 M. Newman, *Networks*, Oxford–New York 2018, s. 169.

40 M.E.J. Newman, *Networks: An introduction...*, s. 179.

41 R. Sierocki, *Analiza sieci społecznych jako metoda badawcza w socjologii*, „Rocznik Antropologii Historii” 2020, r. X, nr 13, s. 234.

Niemniej jednak stopień pośredniości może być przybliżonym czynnikiem wpływu węzłów na przepływ informacji w sieci⁴².

Dodaje on również, że w przypadku tej miary niejednokrotnie węzły o wysokim stopniu pośredniości mogą charakteryzować się niskim stopniem centralności (*degree*) lub też znajdować się na peryferiach sieci⁴³.

W kontekście ostatniego aspektu należy zwrócić uwagę na kluczową rolę, jaką niejednokrotnie odgrywają węzły o niskim stopniu centralności lub wręcz funkcjonujące na peryferiach sieci. Wynika to z koncepcji „słabych więzi” zaproponowanej przez Marka Granovettera⁴⁴. Każda sieć składa się z „silnych więzi”, w obrębie których funkcjonują relacje o wysokiej gęstości oraz „słabych więzi”, cechujących się niską gęstością. Tę pierwszą można przełożyć na relacje funkcjonujące między członkami rodziny lub przyjaciół – wymiana informacji i spotkania są częste i istnieje niewiele luk (na przykład brak lub ograniczone kontakty między osobami). „Słabe więzi” to osoby z naszych kontaktów, z którymi mamy sporadyczny kontakt⁴⁵. W wielu sytuacjach to właśnie „słabe więzi” mogą okazać się kluczowe na poziomie indywidualnym lub organizacyjnym. Na przykład w kontekście poszukiwania pracy to niekoniecznie najbliżsi znajomi, z którymi często dzielimy tych samym znajomych, a przez to mamy dostęp do podobnych informacji, mogą być kluczem do osiągnięcia celów. To właśnie przypadkowe znajomości mogą zapewnić nam informację lub dostęp do osób, które będą najbardziej użyteczne⁴⁶.

Innymi słowy, słabe więzi pełnią funkcję mostów łączących różne obszary sieci. Usunięcie słabej więzi potencjalnie powoduje więcej szkód w transmisji niż usunięcie silnej więzi⁴⁷. Koncepcja ta sprawdza się nie tylko w odniesieniu do jednostek, ale także większych zbiorowości, co wykazały obszerne badania wśród bostońskiej społeczności⁴⁸. W przypadku nacjonalistycznego ekosystemu słabe więzi będąc łącznikami z różnymi grupami, zapewniają przepływ idei i informacji pomiędzy subsieciami, potencjalnie wpływając na ideologię, aktywność i sposób organizacji. Można też zakładać, że słabe więzi są ważnymi łącznikami między węzłami systemu (nacjonalistycznego ekosystemu) i środowiska (środowisk powiązanych ideologicznie).

42 M. Newman, *Networks...*, s. 188.

43 Tamże.

44 M.S. Granovetter, *The strength of weak ties*, „American Journal of Sociology” 1973, vol. 78, iss. 6, s. 1360–1380.

45 R. Sierocki, dz. cyt., s. 247.

46 D.J. Watts, *Six degrees: The science of a connected age*, New York 2003, s. 49. Jak zatem wskazuje sam Granovetter: „cokolwiek ma zostać rozprzestrzenione, może dotrzeć do większej liczby osób i przebyć większy dystans społeczny (czyli długość ścieżki), kiedy jest przekazywane przez słabe więzi, a nie przez mocne. Jeśli ktoś opowie plotkę wszystkim swoim bliskim przyjaciołom, a oni zrobią to samo, wielu usłyszy plotkę po raz drugi i trzeci, ponieważ osoby połączone mocnymi więziami często dzielą się przyjaciółmi. Jeśli motywacja do rozprzestrzeniania plotki jest nieco tłumiona na każdym etapie powtarzania, jest bardzo prawdopodobne, że plotka przechodząca przez mocne więzi będzie ograniczona do kilku klik, niż ta przechodząca przez słabe więzi; mosty nie zostaną przekroczone”; M.S. Granovetter, dz. cyt., s. 1365–1366.

47 M.S. Granovetter, dz. cyt., s. 1366.

48 zob. tamże, s. 1373–1376.

Proces badawczy

Niniejsze analizy bazują na metodzie badawczej przetestowanej w ramach badania wstępnego. Proces badawczy składał się z kilku etapów. W pierwszej kolejności stworzono korpus linków, które następnie poddane były procesowi indeksacji. Korpus wyjściowy bazował na stronach zidentyfikowanych w ramach badania wstępnego. Punktem wyjścia były strony 15 grup i organizacji skrajnie prawicowych, które najczęściej pojawiały się w literaturze naukowej i specjalistycznej. Były to między innymi serwisy Młodzieży Wszechpolskiej, Ruchu Narodowego, Obozu Narodowo-Radykalnego, Narodowego Odrodzenia Polski. Strony te zostały zindeksowane przy użyciu aplikacji Hyphe, która pozwala na wyszukiwanie i agregowanie hiperlinków do stron zewnętrznych⁴⁹. W ten sposób identyfikowano kolejne serwisy i poszerzano korpus. Każda strona wykryta przez Hyphe była indywidualnie oceniana i na podstawie zawartości kwalifikowana lub odrzucana. Zakwalifikowane do dalszej analizy strony były również indeksowane przez program w poszukiwaniu kolejnych stron nacjonalistycznego ekosystemu. Proces ten był kontynuowany do momentu, kiedy nie pojawiały się nowe strony spełniające przyjęte kryteria. Dla sprawdzenia stabilności ekosystemu, w niniejszym badaniu zindeksowano raz jeszcze strony zakwalifikowane do korpusu w badaniu wstępnym, w wyniku czego dodano nowo odkryte linki i usunięto nieaktywne w dniu indeksacji strony. Proces indeksacji i klasyfikacji stron realizowano w okresie maj-lipiec 2023. Korpus uwzględniał wszystkie strony, które w dniu indeksacji były aktywne, niezależnie od częstotliwości ich aktualizacji.

Kwalifikacja stron miała dwojaki charakter. Bazując na przyjętym Luhmannowskim rozróżnieniu na system i środowisko serwisy, które zawierały treści typowe dla skrajnej prawicy lub były powiązane z radykalnie nacjonalistycznymi grupami zaliczono do grupy węzłów systemowych, które były indeksowane⁵⁰. Uwzględniano wszystkie typy stron, od indywidualnych (organizacyjnych), poprzez strony tematyczne, nacjonalistyczne media, blogosferę, po serwisy oferujące nacjonalistyczne gadżety (muzyka, odzież, wydawnictwa). Strony, które nie wpisywały się bezpośrednio w kryteria dla serwisów systemowych, ale były w jakiś sposób tematycznie/ideologicznie bliskie lub powiązane, zaliczono do węzłów środowiskowych. Były to wszelkiego rodzaju strony o tematyce religijnej, (ultra) konserwatywnej, monarchistycznej, serwisy stowarzyszeń promujących (ultra)konserwatywne idee i wydarzenia, ale również zagraniczne, skrajnie prawicowe strony. Chcąc sprawdzić punkty odniesienia dla komunikacji skrajnej prawicy, zaliczono do tej grupy również odnośniki do mediów głównego nurtu, platform blogowych i mediów społecznościowych. Biorąc również pod uwagę obecność treści o charakterze dezinformacyjnym, teorii spiskowych i prorosyjskich narracji do tej grupy węzłów zaliczono również serwisy dystrybuujące tego typu treści. Grupa węzłów środowiskowych nie była indeksowana.

49 Zob. M. Jacomy, P. Girard, B. Ooghe-Tabanou, T. Venturini, *Hyphe, a curation-oriented approach to web crawling for the social sciences*, „Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media” 2021, vol. 10, no. 1, s. 595–598.

50 Za punkt wyjścia przyjęto analizę skrajnie prawicowych treści (zob. M. Pielużek, *Obrazy świata...*).

W końcowym etapie grupa stron systemowych poddana została podwójnej kategoryzacji. Pierwsza, na podstawie autoopisu i/lub treści zawartych w zakładce „o nas” (lub innej sekcji charakteryzującej stronę/organizację) miała na celu określić orientację ideologiczną danego serwisu⁵¹. Druga koncentrowała się na identyfikacji typu strony (strona organizacyjna, nacjonalistyczne media, sklepy, blogosfera itd.). Wszystkie wizualizacje i ilościowe analizy zrealizowano z wykorzystaniem programu do analizy sieci społecznych Gephi⁵².

W ramach niniejszego badania kluczowe są następujące pytania badawcze: 1) Które węzły są centralne, a które znajdują się na peryferiach ekosystemu? 2) Jaką funkcję pełnią różne węzły będące częścią ekosystemu? 3) Które z węzłów pełnią funkcję liderów opinii, brokerów informacji oraz łączników między różnymi środowiskami? 4) Jaką rolę odgrywają poszczególne typy stron? 5) Do jakiego typu stron środowiskowych najczęściej linkują serwisy skrajnie prawicowe?

Charakterystyka skrajnie prawicowego ekosystemu online

Aby w pełni zrozumieć nacjonalistyczny ekosystem online, należy uwzględnić trzy optyki. Pierwsza obejmuje podział organizacyjno-ideologiczny (dzięki któremu możliwa jest identyfikacja dominujących ideologii oraz „sojuszy” funkcjonujących w sieci) oraz na typ stron internetowych (pozwalający wskazać na fundamentalne kanały komunikacji i dystrybucji treści). Druga optyka – statystyczna – obrazuje liczebny udział danej grupy węzłów. Należy wszakże mieć na uwadze, że nie jest to najważniejszy aspekt w przypadku analizy sieciowej. Kluczowe znaczenie ma bowiem trzecia perspektywa, skoncentrowana na analizie różnorodnych relacji zachodzących w obrębie sieci. Dzięki niej możemy zidentyfikować kluczowych aktorów ekosystemu oraz określić funkcje wewnętrznych (w obrębie mniejszych subsieci) i zewnętrznych (w obrębie całej sieci) połączeń. Ogólna struktura sieci, wynikająca z wewnętrznych połączeń, pozwala określić gęstość (spoistość) sieci, odślania powiązania w obrębie oraz między różnymi subsieciami, co z kolei umożliwi identyfikację związków między grupami ideologicznymi.

Analizowany korpus składa się z 302 elementów systemowych. Z perspektywy organizacyjno-ideologicznej kluczową rolę odgrywają najbardziej radykalne odłamy skrajnej prawicy. Statycznie dominują trzy grupy. Pierwszą z nich tworzą strony związane z partiami politycznymi, które stanowią 29,4% wszystkich węzłów. Jednak jak zobaczymy w dalszej części, liczebność węzłów politycznych nie przekłada się na ich ważność w ramach całej sieci. Dodatkowo ta grupa stron jest zdominowana

51 Przedstawioną w badaniach ideologiczną klasyfikację należy traktować jako określoną propozycję. Ideologia współczesnej skrajnej prawicy cechuje się bowiem ideologiczną płynnością, co w praktyce oznacza brak jednego wspólnego programu, ideologiczną elastyczność i eklektyczność. Owo programowe i ideologiczne rozmycie utrudnia jednoznaczną klasyfikację poszczególnych treści. Dlatego też część przyjętych kategorii ma dość otwarty i szeroki charakter. Por. L. Back, *When hate speaks the language of love*, „Social Movement Studies Conference, London School of Economics” 2002 (conference paper).

52 Zob. M. Bastian, S. Heymann, M. Jacomy, *Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks*, International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 2009; M. Jacomy, P. Girard, B. Ooghe-Tabanou, T. Venturini, dz. cyt.

przez różne projekty pośła Grzegorza Brauna oraz profile społecznościowe osób powiązanych z Konfederacją⁵³. Kluczową rolę odgrywać będą przede wszystkim strony powiązane z dwoma kolejnymi środowiskami. Z radykalnymi nacjonalistami powiązanych jest 25,4% węzłów. Jest to najmniej homogeniczna grupa, w obrębie której mieszają się koncepcje przedwojennej narodowej demokracji, narodowo-radykalnej Falangi Bolesława Piaseckiego z typowo współczesnymi ideami nacjonalistycznej trzeciej drogi (terceryzm). Innymi słowy, są to środowiska głównie młodych metrykalnie nacjonalistów próbujących łączyć polskie nacjonalistyczne dziedzictwo z nowoczesnymi koncepcjami, ultrakonserwatywne wartości katolickie z zachodnimi trendami zlaicyzowanego nacjonalizmu. Postrzegają się oni jako „wychowawcy nowych pokoleń patriotów”, promujących „właściwą” wersję patriotyzmu; obrońcy polskiej tradycji, kultury i tożsamości oraz wartości katolickich; antysystemowcy negujący wypracowane rozwiązania Okrągłego Stołu, politykę i wartości Zjednoczonej Europy, wartości demokracji liberalnych; zaangażowanych politycznie i społecznie aktywistów narodowych⁵⁴. Głównymi przedstawicielami są Obóz Narodowo-Radykalny, Ruch Narodowo-Radykalny, Front Rex. Trzecią dominującą grupą (16,5% węzłów) są środowiska neofaszystowskich trzeciopozycjonistów⁵⁵ reprezentowanych przez Narodowe Odrodzenie Polski i Autonomicznych Nacjonalistów⁵⁶. W dalszej kolejności znajdują się strony zakwalifikowane jako ogólnie nacjonalistyczne⁵⁷ (8,6%) oraz środowiska ideologicznie powiązane z ideami przedwojennej Narodowej Demokracji (kategoria ideologia Dmowskiego 5%). Składają się na nią różnorodne organizacje emigracyjne lub zrzeszenia metrykalnie starszych nacjonalistów kultywujących myśl i tradycję przedwojennej endecji, z głównymi postulatami Romana Dmowskiego na czele, odwołujące się do wartości katolickich, zajmujące

53 Z uwagi na fakt, że wykorzystywany do indeksacji stron program nie był w stanie zindeksować strony internetowej Konfederacji, serwis tego ugrupowania nie jest uwzględniony w analizach. Aczkolwiek próba samodzielnej identyfikacji stron wychodzących z tego serwisu wskazuje na niewielką liczbę połączeń zewnętrznych, głównie z węzłami powiązanych z partią grup i osób.

54 J. Kajta, *Radical nationalism as a new counterculture in Poland?*, Global Dialogue, 14.03.2019, [on-line:] <https://globaldialogue.isa-sociology.org//articles/radical-nationalism-as-a-new-counterculture-in-poland> – 16.07.2023.

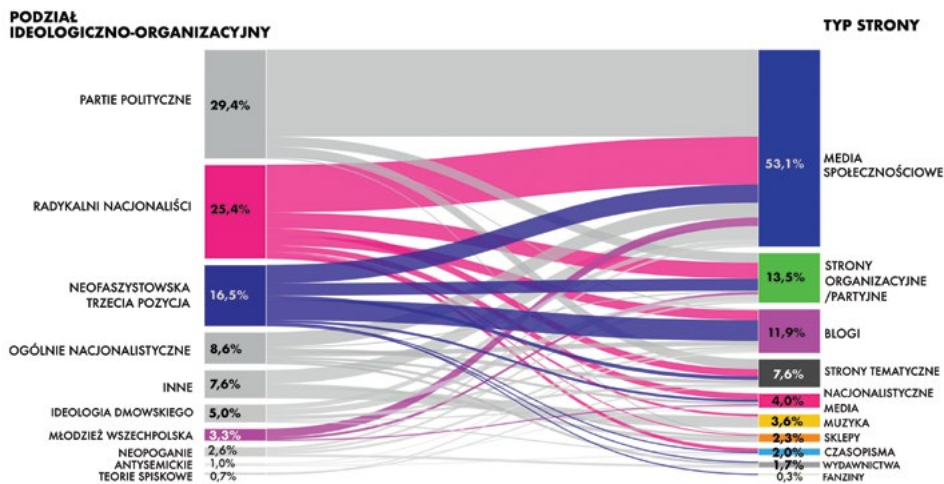
55 Dla uproszczenia pomijam dalej przymiotnik *neofaszystowski*. Używam również wymiennie określenia trzeciopozycjoniści i terceryści.

56 O ideologii Narodowego Odrodzenia Polski (zob. A. Dawidowicz, *Narodowe odrodzenie polski. Oblicze ideowe nacjonalistycznej partii politycznej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2014, 7. 12, nr 3, s. 58–69.; A. Meller, G. Radomski, *Nacjonalista, radykał czy ekstremista? Publicystyka Adama Gmurczyka – lidera Narodowego Odrodzenia Polski (1994–2005)*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2014, nr 41, s. 58–76), a odnośnie Autonomicznych Nacjonalistów (zob. W. Marszałek, *Autonomiczni Nacjonałiści – nowe trendy w ruchu neofaszystowskim*, „Nigdy Więcej” 2010, nr 18; M. Pielużek, *Autonomiczni Nacjonałiści. Próba zewnątrz- i wewnątrzsystemowej charakterystyki subkultury politycznej reprezentującej nowy typ nacjonalizmu*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2021, t. 64, nr 4 (248), s. 25–54; J. Schedler, *The devil in disguise: Action repertoire, visual performance and collective identity of the Autonomous Nationalists*, „Nations and Nationalism” 2014, vol. 20, iss. 2, s. 239–258.

57 Do tej grupy zaliczono strony, które trudno przypisać jednoznacznie do konkretnego środowiska.

stanowisko antykomunistyczne, antyniemieckie i szowinistyczne. Typowy dla Narodowej Demokracji antysemityzm uzupełniony został antyislamizmem. Strony związane z Młodzieżą Wszechpolską (MW) stanowią 3,3% wszystkich składników sieci. Mimo iż ideologicznie środowisko to bliskie jest radykalnym nacjonalistom, co widać dobrze na dalszych wykresach sieci, to jednak z uwagi na pewne kluczowe różnice (mniej rewolucyjna postawa, dominacja endeckiej ideologii, kluczowość wartości ultrakatolickich)⁵⁸ postanowiono to środowisko wyróżnić w postaci osobnej kategorii.

Wykres 1. Procentowy podział stron ze względu na podział ideologiczno-organizacyjny (lewa strona) i typ strony (prawa strona) oraz relacje między typem stron a podziałem ideologicznym (środek wykresu)⁵⁹

Źródło: opracowanie własne.

Niewielka przekładalność statystycznej liczebności na ważność w ramach sieci jest szczególnie widoczna w przypadku typów stron. Najważniejsze funkcje realizowane będą bowiem przez węzły, które stanowią niewiele ponad 20% wszystkich stron – zaliczają się do tej grupy blogosfera (prawie 12% węzłów), nacjonalistyczne media (4%) i księgarnie/wydawnictwa (1,7%) oraz w nieco mniejszym stopniu również sklepy oferujące nacjonalistyczne akcesoria (2,3%). Profile w mediach społecznościowych, stanowiące łącznie 53,1% wszystkich węzłów, powiązane z Konfederacją i innymi pokrewnymi partiami⁶⁰ pełnią przede

58 Zob. W. Bartoszewicz, *Nacjonalizm na przykładzie Młodzieży Wszechpolskiej*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2019, nr 26, s. 161–175.

59 Kolorem wyróżniono trzy kluczowe dla skrajnie prawicowego ekosystemu grupy ideologiczne.

60 W tym miejscu pojawić się muszą dwa zastrzeżenia. Po pierwsze wykorzystane do tworzenia korpusu narzędzie Hyphe zaprojektowane jest to indeksowania stron internetowych i nie radzi sobie ono z poprawnym indeksowaniem mediów społecznościowych. Z tego względu na dalszych wizualizacjach profile społecznościowe znajdować się będą na krańcach różnych subsieci i w żaden sposób nie będą ze sobą połączone. Nie oznacza to bynajmniej,

wszystkim ważną funkcję zewnątrzsystemową, np. w procesie rekrutacji nowych członków i sympatyków. W niewielkim stopniu będą one kluczowe w kontekście całej sieci⁶¹. Przemawia za tym chociażby fakt, że jedynie w pojedynczych przypadkach różne grupy lub subsieci linkowały do wielu różnych profili w mediach społecznościowych. Zaledwie część znajdujących się na drugim miejscu stron partyjnych i organizacyjnych (13,5%) pełnić będzie kluczowe role w przepływie informacji w ramach sieci. O ważnej roli, jaką odgrywają różne typy stron, niech świadczy fakt, że gdybyśmy skoncentrowali się jedynie na samych stronach organizacyjnych, to część środowisk tworzyłaby autonomiczne klastry. Łącznikami są bowiem głównie nacjonalistyczne media oraz blogosfera⁶².

Statystyczne zestawienie podkreśla obecność danych grup w sieci. Ważność poszczególnych węzłów sieci wyłania się jednak z analiz wewnętrznych powiązań elementów ekosystemu, umożliwiając identyfikację kluczowych węzłów, liderów opinii, międzygrupowych łączników czy węzłów odpowiedzialnych za dystrybucję informacji w obrębie i między poszczególnymi środowiskami. Jaka więc jest nacjonalistyczna sieć?

Gęstość sieci (*density*) jest jedną z podstawowych miar pokazujących stopień usieciowania. Wskazuje ona liczbę powiązań między aktorami w porównaniu do liczby wszystkich możliwych powiązań między aktorami⁶³. Nacjonalistyczna sieć cechuje się niską gęstością, która wynosi 0,006⁶⁴. Oznacza to, że funkcjonuje mniej niż 1% wszystkich możliwych połączeń. Analizując niską gęstość sieci w kontekście przestrzennego rozmieszczenia elementów i ich powiązań (zob. wykres 2) można zaobserwować, że sieć podzielona jest na kilka klastrów (subsieci), w obrębie których dominują gęste połączenia, podczas gdy pomiędzy klastrami połączenia są rzadsze. Tym samym, tylko pewna część aktorów aktywnie uczestniczy w wymianie informacji w sieci. Węzły peryferyjne nie łączą się bezpośrednio z głównymi węzłami, co skutkuje komunikacją za pośrednictwem długich ścieżek. Średnia długość ścieżki (*average path length*) wynosi 4,856, co oznacza, że średnio elementy tej sieci są oddalone od siebie o pięć węzłów. Średnica sieci (*network*

że profile w mediach społecznościowych nie tworzą żadnej sieci. Z uwagi na konieczność zebrania danych w inny sposób, ta część nacjonalistycznego ekosystemu wymaga osobnej analizy. Po drugie mniejsza liczba profili społecznościowych powiązanych z różnymi grupami nacjonalistycznymi nie oznacza, że nie wykorzystują one tego kanału komunikacji. Spora część profili, głównie na platformie Facebook jest na bieżąco blokowana lub usuwana przez administratora na skutek naruszania regulaminu serwisów. W trakcie procesu indeksowania pojawiały się również zamknięte grupy, które z uwagi na brak możliwości swobodnego dostępu do zawartych w nich treści nie były uwzględniane w korpusie.

61 Należy jednak pamiętać, o wcześniejszym zastrzeżeniu.

62 O istotnej roli łączników niech świadczy jeszcze jeden fakt. Jeśli z sieci składającej się z samych stron organizacyjnych wyrzucilibyśmy stronę Frontu Rex, która jest kluczowym łącznikiem sieci, to w zasadzie większość grup nacjonalistycznych funkcjonowałaby jako autonomiczne klastry.

63 Byłaby to sytuacja, kiedy wszystkie węzły tworzące sieć, są ze sobą połączone.

64 Wszystkie wyliczenia zostały wykonane z wykorzystaniem algorytmów wbudowanych w narzędzie do analizy sieci społecznych Gephi (zob. M. Bastian, S. Heymann, M. Jacomy, dz. cyt.).

diameter) – czyli najdłuższa z wszystkich najkrótszych ścieżek między wszystkimi parami węzłów (*the shortest path*, odległość geodezyjna) – wynosi 14.

Mario Diani⁶⁵ opisuje ten typ sieci jako scentralizowaną, segmentową strukturę (*policephalous structure*). Sieć taka jest scentralizowana, gdyż pewne węzły mają więcej połączeń, co zwiększa ich centralność i pozwala na pełnienie kluczowych ról w komunikacji i kontroli w obrębie sieci. Jednocześnie jest ona segmentowa, podzielona na subsieci o ograniczonej liczbie połączeń między nimi. Jak jednak wskazuje Diani: „obecność poziomych powiązań między aktorami półperyferyjnymi wskazuje na ciągłe dążenie do aktywnego uczestnictwa w działaniach zbiorowych bez przekazywania kluczowych zadań kilku centralnie umieszczonym podmiotom”⁶⁶.

Główni aktorzy nacjonalistycznego ekosystemu online i ich rola

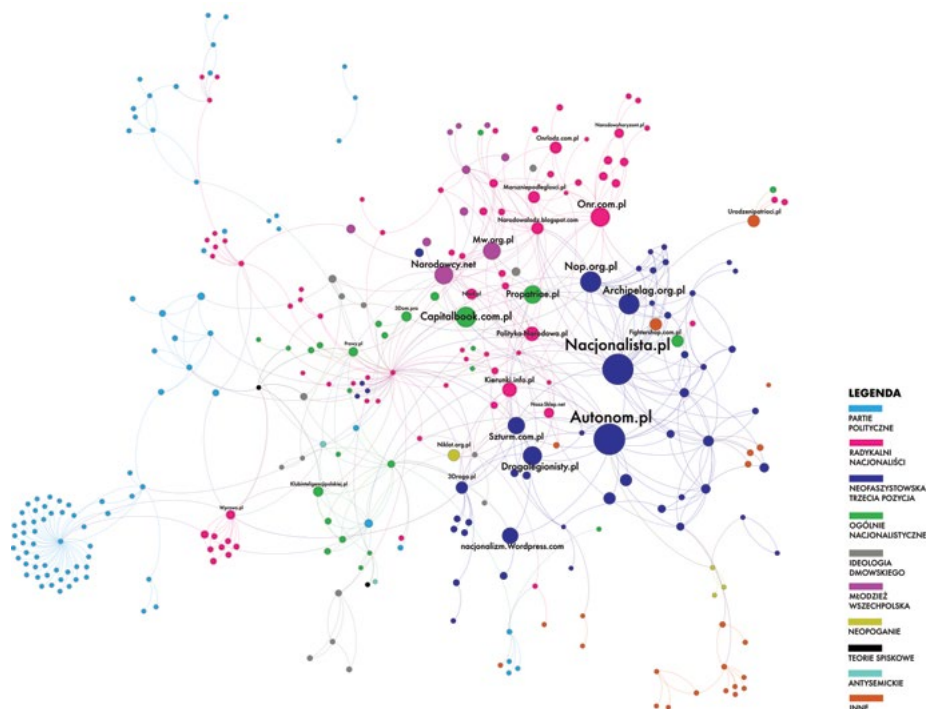
Węzły mogą odgrywać rozmaite funkcje w sieci. Dzięki użyciu różnorodnych miar możliwa jest identyfikacja kluczowych aktorów i pełnionych przez nich ról. Wskaźnik centralności (*degree centrality*), określany na podstawie liczby krawędzi posiadanych przez dany węzeł, pozwala zidentyfikować elementy o najwyższej wpływowości, cieszące się dużym prestiżem, co daje im możliwość narzucania agendy i dominację w dyskursie nacjonalistycznym. W analizowanym korpusie liderują i nadają ton głównie węzły powiązane z radykalnymi nacjonalistami i tercerystami. Do najbardziej wpływowych zaliczają się strony Frontu Rex (43 węzły), Obozu Narodowo-Radykalnego (21), serwisy trzeciopozycjonistów Nacjonalista.pl (29) i Autonom.pl (24) oraz bliski Młodzieży Wszechpolskiej serwis Narodowcy.net (21). Filarami nacjonalistycznego ekosystemu są więc witryny grup działających w dużej mierze na obrzeżach oraz poza głównym nurtem politycznym, oferujące radykalną ideologię.

Mimo iż strony związane z partiami politycznymi statystycznie dominują, w kontekście nacjonalistycznego ekosystemu online odgrywają one marginalną rolę. Łączą się one głównie z elementami swojej subsieci, w niewielkim stopniu zaś z innymi klastrami, co lokuje je na obrzeżach sieci. Nie każdy węzeł o wysokiej centralności będzie zatem ważny w ramach całej sieci. Przykładem jest strona „Stop Ukrainizacji Polski”, związana z Grzegorzem Braunem, posłem Konfederacji. Mimo najwyższego stopnia centralności (50), przepływ informacji następuje jedynie w obrębie stron (Konfederacja Korony Polskiej, Korona Młodych, Fundacja Pubudka i Osuchowa, Braun Movies oraz Gietrzwałd 1877) oraz profili w mediach społecznościowych (głównie facebookowych) powiązanych z tym politykiem. Innymi słowy, o ile węzeł ten pełni ważną rolę skalającą własne otoczenie polityczne, ma marginalny wpływ na całą sieć. Komunikacyjne zamknięcie przekłada się na peryferyjne położenie tego i powiązanych z nim węzłów.

65 M. Diani, *Networks and social movements: A research programme*, [w:] *Social movements and networks: Relational approaches to collective action*, red. D. McAdam, M. Diani, Oxford–New York 2003, s. 308–309.

66 Tamże, s. 309.

Wykres 2. Ideologiczno-organizacyjny podział skrajnie prawicowego ekosystemu online z uwzględnieniem centralności wektora własnego (*eigenvector centrality*)

Źródło: opracowanie własne.

Rola radykalnych środowisk staje się bardziej wyraźna, gdy weźmiemy pod uwagę centralność wektora własnego (*eigenvector centrality*) (zob. wykres 2). Miara ta uwytadnia jedno z kluczowych spostrzeżeń dotyczących nacjonalistycznego ekosystemu online – dominację radykalnych treści w nacjonalistycznym internecie. Centralność wektora własnego, uwzględniając wartość nie tylko danego węzła, ale także rangę stron, z którymi jest połączony, wzmacnia rolę stron powiązanych z tercerystami i radykalnymi nacjonalistami, jak również wskazuje na istotność portali związanych z Młodzieżą Wszechpolską.

Orientacja ideologiczna poszczególnych węzłów to jedynie część charakterystyki ekosystemu. Równie ważny jest typ kluczowych stron. Wśród węzłów o najwyższej centralności dominują przede wszystkim nacjonalistyczne media oraz blogosfera (zob. wykres 3). Te pierwsze odpowiadają za generowanie i rozpowszechnianie ideologicznej zawartości, blogi zaś pełnią funkcję łączników i dystrybutorów treści między odbiorcami własnych i zewnętrznych subsieci. Fundamentalnymi węzłami odpowiedzialnymi za generowanie i dystrybucję treści ideologicznych są więc przede wszystkim nacjonalistyczne media, narzucające polityczną agendę, kształtujące subkulturowe dyskursy, pełniące funkcję gatekeeperów kontrolujących informacje i ich przepływ. Stanowią one rolę liderów i autorytetów nie tylko

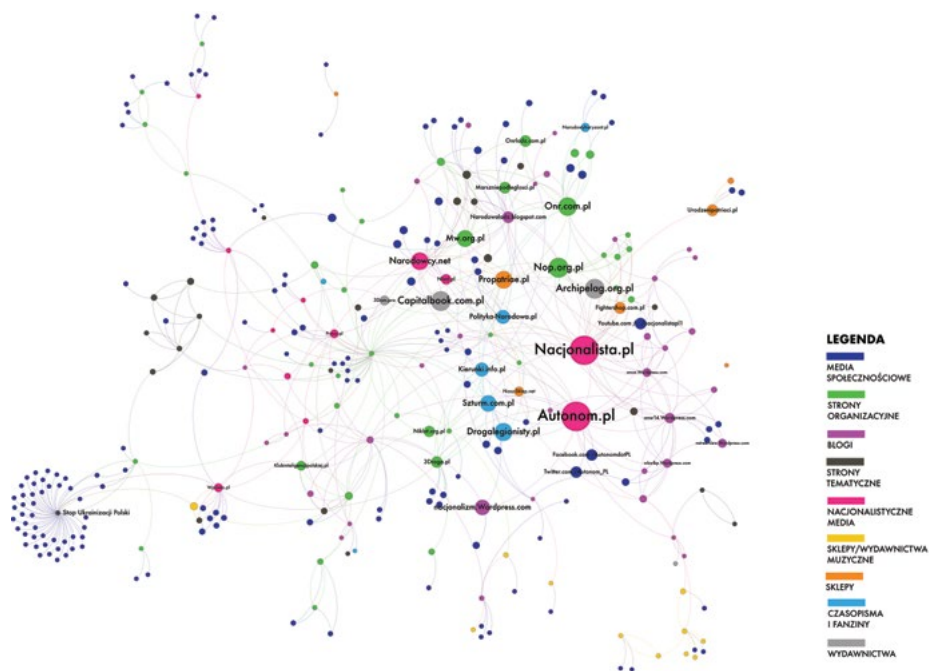
dla własnej subsieci, ale również innych środowisk. Do najważniejszych zaliczają się serwisy powiązane z neofaszystowskimi trzeciopozycjonistami (Autonom.pl, Nacjonalista.pl, Szturm) oraz radykalnymi nacjonalistami (Narodowcy.net, Kierunki Info, wPrawo.pl). Ważną rolę w tym zakresie pełnią także wydawnictwa oraz sklepy Capitalbook, Archipelag, Propatria. Powtarza się więc brak zależności między statystyczną liczebnością a ważnością w ramach sieci. Węzły partyjne odgrywają marginalną rolę w ekosystemie. Wynikać to może z faktu, że są one skoncentrowane na komunikowanie na zewnątrz sieci, zaspokajając potrzeby aktualnych odbiorców lub nastawione są na przyciąganie nowych wyborców. Również poza kilkoma wyjątkami niewielka jest rola stron organizacyjnych. Wśród tej grupy wyróżnia się strona Frontu Rex⁶⁷, która cechuje się nie tylko wysokim stopniem centralności, ale odgrywa ważną rolę łącznika między subsieciami i węzła informacyjnego. Jest to jedyna strona organizacyjna o tak wysokim wskaźniku tej miary. Rola nacjonalistycznych mediów, a w szczególności wspomnianych powyżej serwisów Nacjonalista.pl, Autonom.pl i Narodowcy.net rośnie, kiedy spojrzymy na sieć z perspektywy centralności wektora własnego (*eigenvector centrality*). Z tej perspektywy zyskują na znaczeniu również strony organizacyjne NOP-u, ONR-u i Młodzieży Wszehpolskiej. Mimo iż nacjonalistyczne wydawnictwa książkowe stanowią niewielki odsetek wszystkich węzłów sieci, to serwisy Archipelag i Capitalbook również nie pozostają bez wpływu na przepływ informacji w sieci. Można zatem wnioskować, że z perspektywy dystrybucji nacjonalistycznej treści kluczowymi węzłami są wspomniane trzy serwisy organizacyjne i cztery nacjonalistyczne media Autonom.pl, Nacjonalista.pl, Narodowcy.net, wPrawo.pl. Serwisy te otwierają drogę do dalszej eksploracji radykalnie nacjonalistycznych treści, odsyłając do magazynów i książek wydawanych przez skrajną prawicę.

Biorąc pod uwagę, że mamy do czynienia z siecią skierowaną, rola i pełnione funkcje poszczególnych węzłów zależą od kierunku przepływu informacji. Duża liczba krawędzi przychodzących (*in-degree*) do danego węzła zwiększa jego znaczenie. W zależności od typu strony może on odgrywać rolę „lidera opinii” dystrybuującego kluczowe dla danej grupy treści lub „autorytetu”, do którego odnoszą się inne grupy. Centralne dla każdej subsieci węzły pełnią funkcję liderów głównie w obrębie własnego klastra (zob. wykres 4). Pojedyncze strony są łącznikami między subsieciami. Tercyści linkują zatem głównie między swoimi stronami, a liderami opinii są serwisy informacyjne Nacjonalista.pl (29 połączeń), Autonom.pl (24) i strona Narodowego Odrodzenia Polski (15). Gęstą sieć połączeń zapewniają głównie blogi licznie odsyłające do liderów. Wymiana z innymi węzłami sieci funkcjonuje w ograniczonym zakresie. W podobny sposób wygląda mechanizm w subsieci radykalnych nacjonalistów, choć w tym przypadku to nie serwis medialny, ale organizacyjny – strona Obozu Narodowo-Radykalnego – pełni funkcję lidera opinii. Łącznikami spoza tego środowiska są powiązany z Autonomicznymi Nacjonalistami magazyn Szturm oraz radykalno-narodowy blog Narodowa Łódź. Ten ostatni jest łącznikiem z większą liczbą klastrów. Odsyłały do niego środowiska AN, Młodzieży

67 Z uwagi na fakt, że strona Stop Ukrainizacji Polski odsyła jedynie do profili w mediach społecznościowych powiązanych z ideologicznie z partią Brauna, traktuję ją jako mało istotną dla procesu dystrybucji treści z perspektywy całej sieci.

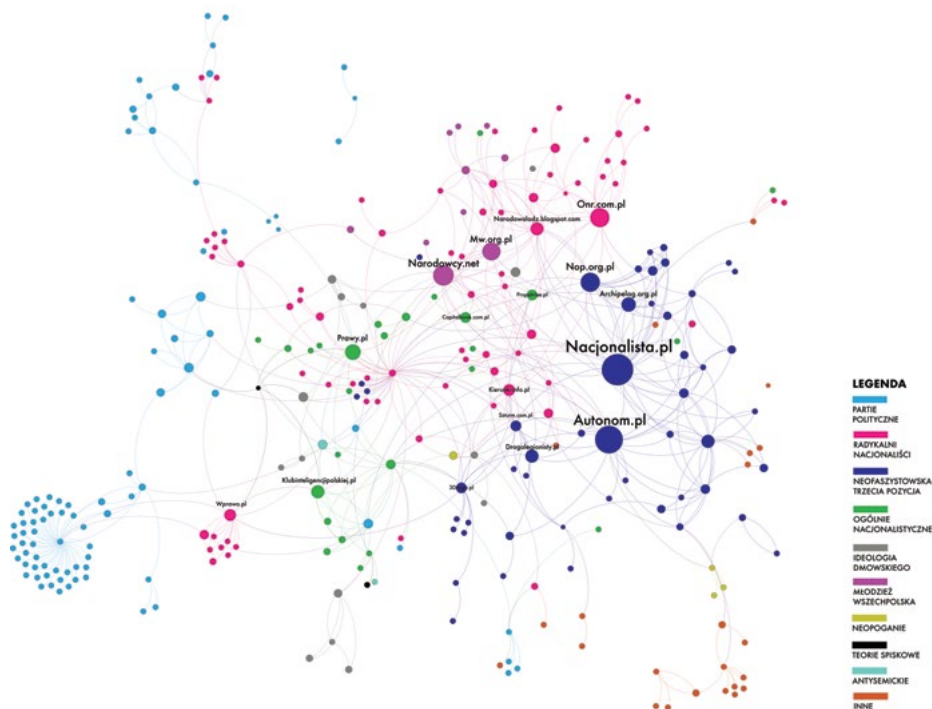
Wszechpolskiej oraz nacjonalści spod znaku ideologii przedwojennej Narodowej Demokracji. Również w przypadku trzeciej grupy węzłów powiązanej z Młodzieżą Wszechpolską powtarza się schemat silnego wewnętrznego usieciowienia i sporadycznych powiązań z innymi subsieciami. Do strony głównej Młodzieży Wszechpolskiej linkują pojedyncze zewnętrzne węzły radykalnych nacjonalistów i tercercystów (głównie blogi). Nieco większym prestiżem nie tylko wspomnianych powyżej klastrów, ale także innych subsieci cieszy się serwis Narodowcy.net, do którego przekierowują również serwisy powiązane z ideologią Dmowskiego, różne strony ogólnie nacjonalistyczne oraz antysemicka Gazeta Warszawska. Warto w tym miejscu wspomnieć o serwisie Prawy.pl, który, choć nie jest dominującym węzłem, to jednak przyciąga uwagę zarówno radykalnych nacjonalistów i Wszechpolaków, jak i mniej radykalnych zwolenników idei Dmowskiego, Konfederatów i inne mniejsze ugrupowania.

Wykres 3. Podział skrajnie prawicowego ekosystemu online pod względem typu strony, z uwzględnieniem centralności wektora własnego (*eigenvector centrality*)

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 4. Ideologiczno-organizacyjny podział skrajnie prawicowego ekosystemu online z uwzględnieniem liczby krawędzi przychodzących (in-degree)

Źródło: opracowanie własne.

Poza serwisami odpowiedzialnymi za wytwarzanie treści ideologicznych, stanowiących inspirację lub punkt odniesienia dla innych elementów sieci ważni są również aktorzy, którzy poprzez liczne odsyłanie do innych węzłów w obrębie sieci i/lub subsieci, umożliwiają docieranie do różnych grup/ideologicznych treści, poszerzając tym samym zakres i dostępność nacjonalistycznych treści. Węzły cechujące się dużą liczbą krawędzi wychodzących (*out-degree*) określa się mianem „hubów informacyjnych”. Im wyższa liczba krawędzi wychodzących, tym większa zdolność do dystrybucji informacji w sieci. Ranga danego węzła rośnie również w momencie, gdy odsyła do różnych kluczowych stron ekosystemu. W przypadku nacjonalistycznego ekosystemu węzły pełniące tę funkcję nie są zwykłymi agregatorami dystrybuującymi cudze treści. Niejednokrotnie oferują one również własne treści ideologiczne. W analizowanej sieci mamy do czynienia z dwoma składnikami odstającymi statystycznie (*outliers*) (zob. wykres 5). Pierwszy węzeł – Stop Ukrainizacji Polski – był już wspomniany. Liczy on 49 krawędzi wychodzących, ale odsyła jedynie do profili partii Brauna w mediach społecznościowych. Jest to zatem węzeł zamykający wymianę relacji w bardzo wąskim wycinku sieci. Z perspektywy całej sieci nie jest to składnik kluczowy. Inaczej sytuacja wygląda w przypadku kolejnego *outliera* strony Frontu Rex. Serwis ten poza generowaniem własnych treści dystrybuuje również informacje powstałe na bazie tekstów pochodzących

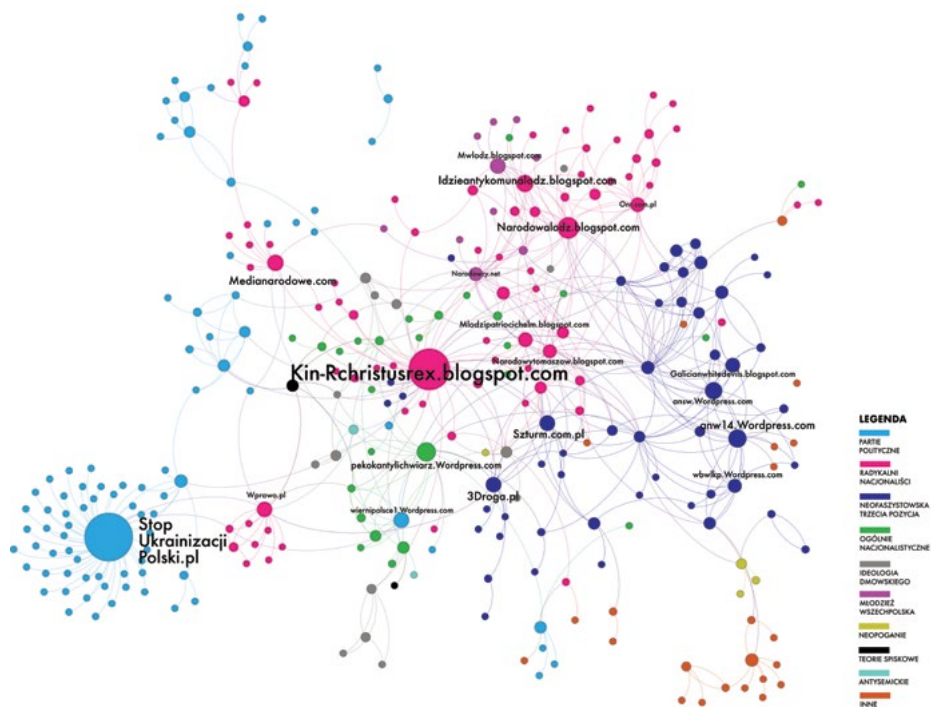
z różnych, głównie nacjonalistycznych źródeł, do których można dotrzeć dzięki linkom zamieszczanym na końcu każdego tekstu. Dodatkowo umieszcza on liczne odnośniki do nacjonalistycznych serwisów na stronie głównej. W przypadku tego serwisu zidentyfikowano 41 krawędzi wychodzących. Węzeł ten odsyła nie tylko do kluczowych stron własnej subsieci (stron ONR-u, Mediów Narodowych, czy Ruchu Narodowego), ale także istotnych węzłów wszystkich innych subsieci. Front Rex jest więc fundamentalnym składnikiem łączącym kluczowe węzły całej sieci. Innymi słowy, trafiając na stronę tej organizacji, można dotrzeć do treści generowanych przez wszystkie najważniejsze (i nie tylko) strony składające się na nacjonalistyczną sieć, niezależnie od orientacji ideologicznej. Jedną, ale wyraźną słabością tego węzła są zaledwie dwie krawędzie przychodzące, co oznacza, że jeśli ktoś nie zna tej organizacji, to trudno trafić na jej stronę na podstawie linków. Odsyłają do niej bowiem zaledwie dwie, mało kluczowe (z perspektywy sieci) organizacje – Ruch Narodowo-Radykalny i Armia Boga.

Istotną rolę w dystrybucji dostępu do różnorodnych nacjonalistycznych źródeł pełni z perspektywy całej sieci blogosfera, szczególnie strony powiązane z radykalnymi nacjonalistami i trzeciopozycjonistami cechują się dużą dystrybucją hiperlinków. Media Narodowe stanowią łącznik między środowiskami radykalnych nacjonalistów oraz Młodzieżą Wszechpolską i partią Konfederacja. Magazyn autonomicznych nacjonalistów Szturm wiąże środowiska tercercystów i radykalnych nacjonalistów. A serwis wPrawo.pl, odsyła głównie do stron powiązanych z redaktorem naczelnym – Jackiem Międlarem oraz serwisem Klubu Inteligencji Polskiej. Miernik *out-degree* potwierdza wcześniejsze obserwacje, że nacjonalistyczny ekosystem online jest mocno homogeniczny, nastawiony na wymianę informacji głównie w obrębie własnej subsieci. Przepływ informacji między subsieciami odbywa się poprzez kilka węzłów, które z tego względu odgrywają ważną rolę w ekosystemie, niezależnie od stopnia centralności. Specyfika struktury przekłada się na fakt, że wymiana informacji następuje najczęściej między zbliżonymi ideologicznie węzłami, a w niewielkim stopniu w szerszym zakresie. Dwukierunkowy przepływ funkcjonuje głównie między trzeciopozycjonistami i radykalnymi nacjonalistami oraz między radykalnymi nacjonalistami a Młodzieżą Wszechpolską, Konfederacją oraz mniejszymi grupami zorientowanymi nacjonalistycznie. Z tej perspektywy strony powiązane z radykalnymi nacjonalistami są ważnymi węzłami dystrybucji informacji w obrębie całej sieci. Wynika to oczywiście z dużej rozpiętości założeń ideologicznych i sojuszy funkcjonujących w obrębie tego środowiska.

Ostatnią miarą dopełniającą dotychczasowe obserwacje jest stopień pośredniości (*betweenness centrality*), pozwalający zidentyfikować węzły pełniące funkcję brokerów informacji (zob. wykres 6). O ile poprzednia miara wskazywała łączników, które scalały głównie węzły własnej subsieci lub strony o zbliżonej ideologicznie proveniencji, o tyle zadaniem brokerów jest zapewnienie przepływu informacji między niejednokrotnie odmiennymi ideologicznie środowiskami. W tym zakresie ważną rolę odgrywają węzły, które niekoniecznie cechują się wysoką centralnością. Poza wspomnianymi wcześniej serwisami (Szturm, Autonom.pl, Nacjonalista.pl, ONR), będącymi łącznikami między różnymi klastrami, również mniej widoczne dotychczas serwisy, takie jak 3Droga, serwis Jacka Międlara wPrawo.pl, Klub Inteligencji Katolickiej oraz Wierni Polsce Suwerennej pełnią

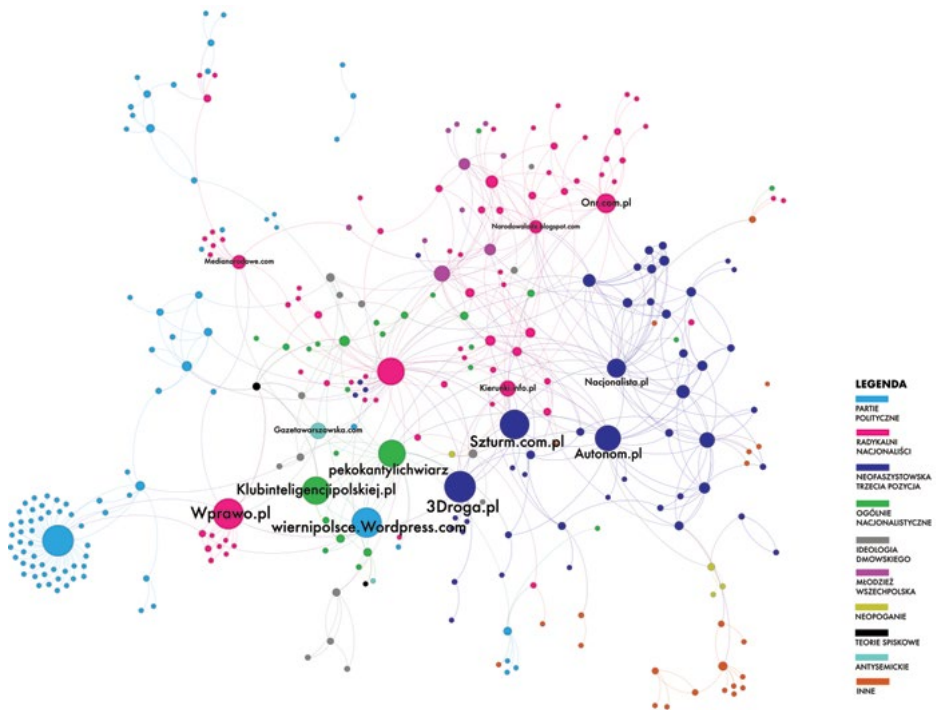
w tym zakresie ważne funkcje. Biorąc pod uwagę fakt, że usunięcie brokera informacji mocno wpłynęłoby na przepływ informacji w sieci (wydłużyło drogę lub całkowicie odizolowało różne klastry), to należy podkreślić rolę, jaką aktualnie pełni Media Narodowe. Usunięcie tego węzła niemalże całkowicie pozbawiłoby łączności środowisk Konfederacji z pozostałymi składnikami sieci. Z perspektywy wewnątrzsystemowej przepływ informacji między najdalej położonymi węzłami niekoniecznie jest kluczowy dla funkcjonowania ekosystemu. Może być on jednak istotny z perspektywy zewnątrzsystemowej, kiedy weźmiemy pod uwagę połączenia ze stronami spoza nacjonalistycznej sieci. Brokerzy mogą zapewniać wymianę informacji między środowiskiem nacjonalistycznym a bardziej umiarkowanymi środowiskami o proweniencji konserwatywnej i ultrakonserwatywnej.

Wykres 5. Ideologiczno-organizacyjny podział skrajnie prawicowego ekosystemu online z uwzględnieniem liczby krawędzi wychodzących (*out-degree*)

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 6. Ideologiczno-organizacyjny podział skrajnie prawicowego ekosystemu online z uwzględnieniem stopnia pośredniości (*betweenness centrality*)

Źródło: opracowanie własne.

Środowiskowe otoczenie ekosystemu

Na gruncie przyjętej teorii⁶⁸, system analizowanego ekosystemu online jest kształtowany przez strony o charakterze skrajnie nacjonalistycznym. Dzielą się one na mniejsze subsystemy (subsieci). Zewnątrzsystemowe strony, do których odsyłają węzły wchodzące w skład systemu, stanowią jego środowisko. Istnieje zatem sieć powiązań nie tylko między stronami składającymi się na skrajnie prawicowy ekosystem, ale również z aktorami spoza sieci. W ten sposób możliwa jest wymiana informacji między systemem a środowiskiem, ale także zawieranie stałych lub doraźnych sojuszy w celu osiągnięcia określonych celów. W świecie rzeczywistym owe cele realizowane mogą być poprzez wspólne organizowanie protestów lub współuczestnictwo w działaniach aktywistycznych. W środowisku online objawia się to przez odsyłanie do stron innych grup, organizacji, stowarzyszeń, tworzonych przez nie mediów lub organizowanych wydarzeń. Nawet jeśli na tym poziomie analizy nie jesteśmy w stanie dokładnie określić roli, jaką pełni dane połączenie, z całą pewnością jest to składnik dający nam pewną wiedzę odnośnie do analizowanej sieci.

Treści publikowane w zewnątrzsystemowych węzłach nie zawsze muszą w pełni pokrywać się z ideologią środowiska, które do danej strony odsyła. Wystarczy, że

68 N. Luhmann, *Systemy społeczne...*

zawierają pewne składniki tożsamości lub ideologii wspólne dla obu stron. Przykładowo, opierając się na psychologicznej koncepcji przeniesienia, odwołania do stron o charakterze religijnym mogą wzmacniać lub legitymizować chrześcijańskie wartości obecne w treściach serwisu źródłowego. Analogicznie, powiązania z innymi stronami o orientacji prawicowo-konserwatywnej mogą podkreślać powszechność pewnych idei (wskazując, że inni mają podobne poglądy) oraz jednocześnie służyć do deradykalizacji wizerunku danego środowiska, ukazując jego związki z bardziej umiarkowanymi i akceptowanymi szerzej ideami.

Relacje pomiędzy systemem a środowiskiem nie mają charakteru jednokierunkowego. Grupy o umiarkowanych poglądach śledzą treści publikowane przez środowiska radykalne, a następnie adaptują je, dostosowując do własnych potrzeb komunikacyjnych i wprowadzając je do szerszego dyskursu w bardziej stonowanej formie. Dobrym przykładem są liczne partie prawicowe na świecie, które w ostatnich latach zaczęły w swojej komunikacji przyjmować bardziej radykalne tematy, tradycyjnie kojarzone ze skrajną prawicą. Wymiana informacji z danym środowiskiem może zatem odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu komunikacji (sub)sieci.

Środowisko analizowanego ekosystemu tworzone jest przez 335 stron, które odsyłają między innymi do różnych mediów alternatywnych, stron dystrybuujących teorie spiskowe oraz kremlowskie narracje, serwisów o charakterze (ultra)religijnym, czy też rozmaitych stowarzyszeń. Z uwagi na ograniczenia redakcyjne ograniczają się do wskazania najważniejszych obserwacji.

Każda subsieć ekosystemu często odsyła do treści zamieszczonych na platformach, takich jak YouTube, Instagram, Wordpress czy Blogger. Dominują jednak odnośniki do serwisów medialnych. Można wśród nich wyróżnić trzy kategorie. Pierwsza obejmuje szerokie spektrum komercyjnych mediów głównego nurtu. Od lewicowej Krytyki Politycznej, liberalne Liberte, poprzez Onet, Wirtualną Polskę, po Gazetę Wyborczą, Newsweek. W odniesieniach do mediów zagranicznych pojawiają się takie tytuły jak New York Times, The Guardian, Bloomberg, Al Jazeera czy Fox News. Warto zaznaczyć, że dla skrajnej prawicy odwoływanie się do mediów mainstreamowych nie jest równoznaczne z przyjmowaniem prezentowanego w nich punktu widzenia. Typowa strategia, zwłaszcza dla mediów o charakterze nacjonalistycznym, polega na odwoływaniu się do informacji z mediów mainstreamowych, które następnie, zgodnie z logiką mediów tożsamościowych (*partisan media*) są re-interpretowane w taki sposób, by odzwierciedlały i potwierdzały nacjonalistyczne przekonania.

Drugą grupę stanowią serwisy o wyraźnym prawicowo-konserwatywnym profilu. Charakteryzują się one tym, iż bieżące wydarzenia są przepuszczane przez konserwatywno-religijne filtry, a poruszana tematyka jest silnie skorelowana ze światopoglądowym charakterem serwisów (np. Wpolidyce, Do Rzeczy, Polonia Christiana, Niezależna.pl, Kontrowersje.net, Salon24.pl).

W końcu obecne są też strony, które wpisują się w logikę prawicowych mediów alternatywnych. Są to serwisy, które publikują treści o charakterze polityczno-społecznym. Proponowana przez nie *agenda setting* różni się od dwóch poprzednich typów mediów. Zgodnie z filozofią mediów alternatywnych, treści mediów głównego nurtu są kwestionowane. W zamian dostarczana jest problematyka istotna dla poszczególnych grup ideologicznych, która nie znajduje odzwierciedlenia w mediach mainstreamowych. Twórcy tych serwisów często podkreślają, że zawarte

w nich treści są „zbyt niewygodne” dla mediów komercyjnych. Prawdziwe, nieocenzurowane treści mogą być dostarczone tylko przez „wolne” media. Specyfiką mediów alternatywnych jest rozmywanie granicy między tekstami informacyjnymi a publicystyką oraz prowadzenie narracji z perspektywy *native reporting*, która odchodzi od tradycyjnie rozumianego obiektywizmu dziennikarskiego na rzecz przedstawiania problemów z perspektywy danej grupy. Jedną ze strategii jest również tworzenie treści w taki sposób, że na pierwszy rzut oka przekazy mogą wydawać się względnie neutralne ideologicznie. Krótki i powierzchowny kontakt z takim serwisem nie zawsze odsłania ukryte treści ideologiczne, które ujawniają się dopiero po wnikliwej lekturze. W mediach alternatywnych niejednokrotnie można również natrafić na treści, które mają charakter rosyjskiej propagandy. Część mediów alternatywnych operuje również półprawdami, rozpowszechniane są w nich *fake newsy* oraz teorie spiskowe⁶⁹. Przedstawicielami tej grupy są serwisy 3 Obieg, Bibuła czy Niezależne Media Podlasia, Wolne Media, Wolna Polska, Neon24, Centralna Agencja Informacyjna.

Jak wspomniano powyżej, elementy ekosystemu najczęściej odsyłają do stron i organizacji zewnętrznych o zbliżonym ideologicznym profilu. Szczególnie widać to w przypadku neofaszystowskich trzeciopozycjonistów, którzy przekierowują do organizacji, takich jak: włoska neofaszystowska CasaPound, hiszpańska nacjonalistyczna falanga (Falange Española), czy skrajnie prawicowe partie polityczne (VOX España czy Fratelli d'Italia – Bracia Włosi). Funkcjonują też powiązania z bardziej radykalnymi grupami subkulturowymi – skinheadami, neofaszystowskimi feministkami z WAU Sisterhood (*Women for Aryan Unity*). W tej grupie linków znajdują się również strony dystrybuujące muzykę i gadżety o charakterze nacjonalistycznym i neofaszystowskim (PC Records, NS Revolt). Mimo że liczba odsyłaczy do tego typu stron nie jest znacząca, można je interpretować jako wyraz sympatii lub identyfikacji z prezentowanymi tam poglądami.

Równie liczną grupę węzłów środowiskowych stanowią strony różnorodnych organizacji i stowarzyszeń, głównie o charakterze antyaborcyjnym (np. „Strona Życia”, „Zatrzymaj aborcję” i „Chronimy rodziny”, Fundacja Życie i Rodzina, Chrześcijański Kongres Społeczny, Human Life International, Fundacja Głos dla Życia), a także promujących różnorodne wydarzenia przez nie organizowane (np. „Narodowy Marsz Życia”). Ważną rolę odgrywa serwis Ordo Iuris i prowadzona przez tę organizację strona „Vademecum katolika”, jak również powiązane stowarzyszenia, w tym Stowarzyszenie Kultury Chrześcijańskiej im. Ks. Piotra Skargi oraz brazylijskie TFP – Tradycja, Rodzina i Własność. W prawie każdej subsieci znajdziemy linki odsyłające do tych stowarzyszeń. Najczęściej jednak przekierowywały do nich węzły z subsieci radykalnych nacjonalistów oraz Prawicy Rzeczpospolitej.

Wartości chrześcijańskie często obecne są w skrajnie prawicowym dyskursie. Nie powinna zatem również dziwić reprezentacja hiperlinków odnoszących do stron o religijnym charakterze. Obecne są przekierowania do katolickich mediów i serwisów informacyjnych (Radio Maryja, Gość Niedzielny, Nasz Dziennik, Katolicka Agencja Informacyjna) oraz ogólnoreligijnych stron dedykowanych

69 Należy jednakże podkreślić, że również w wielu serwisach nacjonalistycznego ekosystemu przewijają się treści o charakterze fake newsów oraz różnej maści teorie spiskowe, aczkolwiek nie stanowią głównego kontentu.

wierze. Pojawiają się również strony o charakterze ultrakatolickim, lokujące się po stronie katolicyzmu integralnego, lefebrystycznego, a więc zbieżne z religijnym stanowiskiem postulowanych przez liczne skrajnie prawicowe środowiska (np. *Tenete Traditiones*, *Głos Tradycji*), które niejednokrotnie reprezentują radykalny przekaz⁷⁰. Obecne są również serwisy, które poza treściami religijnymi zawierają również komentarze dotyczące bieżących wydarzeń społeczno-politycznych (*Legion Św. Ekspedyta*, *Apekt Polski*). Ten pierwszy jest portalem o orientacji narodowo-katolickiej, tworzonym przez szerokie grono autorów, często piszących pod pseudonimami. W efekcie tematyka jest nie tylko różnorodna, ale część treści oscyluje na granicy teorii spiskowych. W tym drugim dostrzegalne są prorosyjskie narracje. W kontekście wojny w Ukrainie widoczna jest tu jednoznacznie proputinowska narracja.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na dwie kategorie linków środowiskowych. Pierwsza obejmuje strony szerzące rosyjską propagandę i dezinformację. Wcześniej wspomniano, że część stron religijnych publikuje treści zgodnie z kremlowską narracją. Są w środowisku sieciowym również przekierowania do rosyjskojęzycznych, podporządkowanych Kremlowi serwisów. Oprócz powszechnie rozpoznawanych serwisów, takich jak *Russia Today* i *Sputnik News*, pojawiają się odnośniki do Izbońskiego Klubu Ekspertów, odpowiedzialnego za promowanie rosyjskiej propagandy, oraz innych portali i serwisów informacyjnych powtarzających kremlowskie narracje. Łącznie było 15 tego typu węzłów. Należy wszakże zaznaczyć, że jedno środowisko – *Wierni Polsce Suwerennej (WPS)* – jest szczególnie odpowiedzialne za dystrybucję prorosyjskich treści w sieci. Samo określa się jako nacjonalistyczne, o profilu narodowo-katolickim. To, co wyróżnia je na tle innych grup nacjonalistycznych, to otwarcie prorosyjska, antysemicka i antyukraińska orientacja. Narracje prezentowane w serwisie idealnie pokrywają się z propagandą rosyjską. Drugim węzłem jest otwarcie prorosyjski blog „*Pekok Antylichiwiarz*”⁷¹, który powiązany jest ze środowiskiem WPS. Chociaż jego charakterystyka jest identyczna jak w przypadku WPS, zawiera on linki prowadzące do kolejnych prorosyjskich serwisów oraz stron szerzących dezinformację i teorie spiskowe. Oba serwisy WPS-u oferują zatem dostęp do bogatego katalogu treści prorosyjskich i platform dezinformacyjnych. Z punktu widzenia całej sieci, ten blog jest istotny ze względu na liczne połączenia z innymi stronami ekosystemu nacjonalistycznego.

Podczas omawiania mediów alternatywnych wspomniano o obecności treści zawierających teorie spiskowe – to druga ze wspomnianych kategorii. Łącznie zidentyfikowano 43 takie węzły, co stanowi prawie 13% wszystkich przekierowań

70 Na przykład wspomniany *Tenete Traditiones*, którego autorzy nie uznają zwierzchnictwa kościoła posoborowego definiuje się w sposób następujący: „Walka w obronie Ojczyzny jest obowiązkiem każdego katolika, zwłaszcza w tych ciężkich czasach trwającej już od blisko 80 lat okupacji i zniewolenia, które przybiera coraz to tragiczniejsze oblicze (począwszy od hitleryzmu, poprzez stalinizm, atlantyzm, obecną okupację „europejską”, która powoli zaczyna przerażać się w Polin – okupację żydowską). Wierzmy jednak że Wielka Polska Katolicka zmartwychwstanie, a prawowierny Król Polski, dany nam od Boga, za przyczyną Najświętszej Maryi Panny – naszej Matki i Królowej, przywróci w końcu wolność, suwerenność i tradycyjny ład i porządek w naszej uciemnionej Ojczyźnie” (*Tenete Traditiones: o nas*, [on-line:] <https://tenetetraditions.blogspot.com/p/o-nas.html> – 22.07.2023).

71 Wciąż aktywny, choć obecnie nieaktualizowany.

znajdujących się w otoczeniu systemu. Jest to więc istotna reprezentacja tego typu treści. Należy zaznaczyć, że jedynie niewielka – i z perspektywy całej sieci mało ważna – grupa węzłów sieci umożliwi bezpośredni dostęp do teorii spiskowych. Głównym celem tego typu treści jest podważanie zaufania do wiedzy naukowej, ale również mogą one być czynnikiem zwiększającym stopień radykalizacji i polaryzacji. W tym miejscu wskazać należy przede wszystkim blog „Rząd Wygnany RP”, który jest głównym węzłem dystrybuującym teorie spiskowe. Pod względem tematycznym, jest on ideologicznie najbardziej zbliżony do środowisk radykalnych nacjonalistów. Jednak głównym celem tego bloga jest dystrybucja treści o charakterze teorii spiskowych oraz dezinformacji. Jest to jedyny węzeł sieci, który został jednoznacznie przypisany jako szerzący teorie spiskowe, chociaż nie jest jedynym, który do tego typu stron odsyła. Należy jednakże zaznaczyć, że de facto każda subsieć, z wyjątkiem Młodzieży Wszechpolskiej⁷² posiadała co najmniej jedno połączenie z tego typu stronami.

Zdecydowaną większość stron tej grupy stanowią serwisy anglojęzyczne, głównie amerykańskie. Obecnych jest również kilka polskojęzycznych węzłów, takie jak Zmiany na Ziemi, Tajne archiwum Watykańskie, Stolik Wolności, czy nieaktualizowany już blog COVID-1984. Spora część serwisów powstała w trakcie pandemii COVID-19, jako odpowiedź na wprowadzanie ograniczeń dotyczących przemieszczania się (lockdown – czyli ograniczenie wolności osobistych) oraz obowiązek szczepień przeciwko wirusowi (ramowany jako eksperymentowanie na ludziach). Mimo zakończenia pandemii, wiele stron nadal jest aktywnych, a temat szczepień kontynuowany, na przykład poprzez publikacje przedstawiające działalność firm farmaceutycznych jako spisek Big Farmy, która rzekomo chce wykorzystywać szczepionki przeciwko COVID-19 do innych celów medycznych i pozamedycznych. Medyczne teorie spiskowe stanowią główną oś narracyjną tego typu serwisów. Nadrzędnym i wspólnym elementem wielu narracji jest „spisek globalistów”, którymi w zależności od sytuacji mogą być rządy, korporacje, czy organizacje rządowe i pozarządowe. Figura „globalisty” umożliwia w prosty sposób kreowanie komunikatów, które pozwalają przerzucać winę lub oskarżać różnych aktorów o „ukryte”, niemoralne i antyspołeczne działania. Zgodnie z koncepcją Kathleen Nussbaum, konstruowanie narracji, w której odpowiedzialność za działania określonych grup/jednostek, wobec których funkcjonują negatywne stereotypy, nieufność, brak sympatii, jest przerzucana na bliżej nieokreśloną grupę, stanowi standardową formę generowania strachu. W konsekwencji rozpiętość tematyczna wielu tego typu serwisów jest duża, obejmuje spiski ONZ-u dążącego do depopulacji, wpisane w działania proklimatyczne, korporacyjne i polityczne spiski, czipowanie ludzi, aż po kulturowe wojny dotyczące przejmowania władzy przez „tęczowe” mafie seksualizujące dzieci, czy niejawnie działania „deep government”. Widać bardzo duży wpływ amerykańskich środowisk teoretyków spisku. Aczkolwiek w polskojęzycznym internecie powielane są teorie bazujące na ultrakonserwatywnie rozumianej wolności, wrogości do władz, nauki i rozwiązań socjalnych.

72 Należy wszakże pamiętać o niewielkiej liczbie węzłów składających się na tę subsieć.

Podsumowanie

Analizowany skrajnie prawicowy ekosystem online cechuje się niewielkim stopniem usieciowienia, co w połączeniu ze scentralizowaną, segmentową strukturą (*police-phalous structure*), przekłada się na istotną rolę odgrywaną przez liderów poszczególnych subsieci oraz węzły łączące różne klastry. Oznacza to, że, przynajmniej na poziomie sieci, skrajna prawica jest pofragmentowana, skoncentrowana na komunikacji w obrębie własnej sieci. Jedynie niewielka liczba węzłów zapewnia powiązania między klastrami, co przekłada się na ich istotność.

Kluczową rolę w ekosystemie pełnią strony internetowe powiązane z najbardziej radykalnymi środowiskami skrajnej prawicy. Funkcję liderów odgrywają przede wszystkim nacjonalistyczne media, takie jak Nacjonalista.pl, Autonom.pl, Szturm, Narodowcy.net, czy Media Narodowe, które stanowią głównie kanały dystrybucji skrajnie prawicowej ideologii, oraz najważniejsze organizacje, takie jak NOP, ONR, Front Rex i Młodzież Wszechpolska. Niewielką rolę odgrywają zaś węzły partyjne funkcjonujące na jego peryferiach. Jednak nie tylko węzły o wysokim stopniu centralności pełnią ważne role w ekosystemie. Mniej istotne z perspektywy dystrybucji nacjonalistycznej ideologii (m.in. 3Droga, wPrawo.pl, Klub Inteligencji Katolickiej) odgrywają ważną rolę brokerów informacji, zapewniając połączenia między odmiennymi ideologicznie środowiskami skrajnie prawicowej sieci. Są to również serwisy, które łączą węzły ekosystemu z jego środowiskiem.

O ile sama analiza sieci społecznych nie pozwala na określenie poziomu wpływu węzłów środowiskowych na ekosystem – do tego niezbędna jest dodatkowa analiza treści – to jednak umożliwia ona identyfikację najważniejszych stron oraz klastrów powiązanych wzajemnym linkowaniem. W przypadku analizowanej sieci wskazać można na istotność zagranicznych stron o skrajnie prawicowej orientacji (szczególnie w przypadku neofaszystowskiej trzeciej pozycji), różnorodnych mediów prawicowych i alternatywnych oraz serwisów o charakterze religijno-politycznym i organizacji dzielących wspólne ze skrajną prawicą wartości. Nie bez znaczenia są też powiązania z serwisami dystrybuującymi teorie spiskowe. Aktualne badania różnorodnych radykalnych środowisk politycznych wskazują na rosnącą rolę trendu określonego mianem „post-organizacji”⁷³ oraz *salad bar ideologies*, czyli wybieranie składników ideologicznych według własnego uznania, nie przejmując się ideologiczną spójnością⁷⁴. Oba czynniki przekładają się na tworzenie czasami osobliwych koalicji powiązanych wspólnym celem. Przykładem mogą być amerykańskie skrajnie prawicowe zmilitaryzowane bojówki, takie jak Oath Keepers, III Percent maszerujące z lewicowo zorientowanym ruchem Black Lives Matter, czy też neonazistowskie bojówki wykorzystujące symbolikę i strategię działania radykalnych islamistów⁷⁵.

73 J. Guhl, J. Davey, *A safe space to hate: White supremacist mobilisation on Telegram*, ISD Global, 26.06.2020, [on-line:] <https://www.isdglobal.org/isd-publications/a-safe-space-to-hate-white-supremacist-mobilisation-on-telegram> – 25.08.2023.

74 A. Meier, *'Salad bar extremism' as white distraction: The (in)coherence of a category*, GNET, 24.08.2023, [on-line:] <https://gnet-research.org/2023/08/24/salad-bar-extremism-as-white-distraction-the-incoherence-of-a-category> – 25.08.2023.

75 A. Koch, *White jihad: The jihadification of white supremacy*, GNET, 23.08.2023, [on-line:] <https://gnet-research.org/2023/08/23/white-jihad-the-jihadification-of-white-supremacy> – 25.08.2023; P. Pascarelli, *Ideology à la xcarte: Why lone actor terrorists choose and*

Jak wskazują badania, dostęp do różnych treści dostępnych online w powiązaniu z ekstremistyczną kulturą i ideologią może być równie ważny dla inspirowania przemocy, jak powiązania z grupami w świecie realnym⁷⁶. Analiza otoczenia ekosystemu pozwala więc na identyfikację tego typu sojuszy. W przypadku polskiego ekosystemu, na poziomie linkowania, objawia się to sojuszami z ultrakonserwatywnymi środowiskami antyaborcyjnymi, ruchami antyszczepionkowymi oraz rosnącym wpływem teoretyków spisku.

Powyższa analiza z całą pewnością nie daje pełnego obrazu skrajnie prawicowego ekosystemu online w Polsce i wymaga dalszych badań koncentrujących się na analizie publikowanych treści, co jest dalszym celem autora. Analiza sieci społecznych, wykorzystana w pierwszym etapie badań pozwoliła na analizę dużego zbioru danych, wskazując na wewnętrzne powiązania, sojusze i/lub potencjalnie ideologiczną zbieżność różnych grup. Uzyskane wyniki stanowią wprowadzenie do dalszych badań, wskazując strony internetowe i aktorów, na których powinny skoncentrować się kolejne etapy, aby prześledzić podobieństwa i różnice między poszczególnymi grupami skrajnej prawicy.

Bibliografia

- Adams J., Roscigno V.J., *White supremacists, oppositional culture and the World Wide Web*, „Social Forces”, 2005, vol. 84, no. 2, s. 759–778.
- Atton C., *Alternative media*, London 2002.
- Back L., *When hate speaks the language of love*, „Social Movement Studies Conference, London School of Economics” 2002 (conference paper).
- Bartoszewicz W., *Nacjonalizm na przykładzie Młodzieży Wszechpolskiej*, „Biuletyn Kryminologiczny” 2019, nr 26, s. 161–175.
- Bastian M., Heymann S., Jacomy M., *Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks*, International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 2009.
- Benkler Y., Faris R., Roberts H., *Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*, New York 2018.
- Benkler Y., Fris R., Roberts H., Zuckerman E., *Study: Breitbart-led right-wing media ecosystem altered broader media agenda*, „Columbia Journalism Review”, 3.03.2017. Cjr.org, [on-line:] <https://www.cjr.org/analysis/breitbart-media-trump-harvard-study.php> – 15.08.2023.
- Benkler Y., Roberts H., Faris R., Solow-Niederman A., Etling B., *Social mobilization and the networked public sphere: Mapping the SOPA-PIPA Debate*, Berkman Klein Center, Cyber Harvard, 25.07.2013, [on-line:] https://cyber.harvard.edu/publications/2013/social_mobilization_and_the_networked_public_sphere – 28.08.2023.
- Berlet C., *When hate went online*, ChipBerlet.us, 2001, [on-line:] <https://www.chipberlet.us/when-hate-went-online> – 25.07.2023.

fuse ideologies, Default. Law Fare Media, 2.10.2016, [on-line:] <https://www.lawfaremedia.org/article/ideology-a-la-carte-why-lone-actor-terrorists-choose-and-fuse-ideologies> – 23.08.2023.

76 J. Guhl, J. Davey, dz. cyt., s. 1.

- Burris V., Smith E., Strahm A., *White supremacist networks on the Internet*, „Sociological Focus” 2000, vol. 33, no. 2, s. 215–235.
- Caiani M., della Porta D., Wagemann C., *Mobilizing on the extreme right Germany, Italy, and the United States*, New York 2012.
- Caiani M., Wagemann C., *Online networks of the Italian and German extreme right: An explorative study with social network analysis*, „Information, Communication & Society” 2009, vol. 12, iss. 1, s. 66–109.
- Dawidowicz A., *Narodowe odrodzenie polski. Oblicze ideowe nacjonalistycznej partii politycznej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2014, 7. 12, nr 3, s. 58–69.
- Diani M., *Networks and social movements: A research programme*, [w:] *Social movements and networks: Relational approaches to collective action*, red. D. McAdam, M. Diani, Oxford–New York 2003, s. 299–319.
- Downing J., *Radical media: Rebellious communication and social movements*, Thousand Oak 2001.
- Flont M., *(Anty)estetyka wizualna polskich zinów: Część I: „trzeci obieg” w latach 80*, [w:] *Badanie i projektowanie komunikacji*, t. 6, red. M. Grech, A. Siemes, M. Wszolek, Wrocław 2017, s. 245–264.
- Froio C., *Race, religion, or culture? Framing Islam between racism and neo-racism in the online network of the French far right*, „Perspectives on Politics” 2018, 16(3), s. 696–709.
- Granovetter M.S., *The strength of weak ties*, „American Journal of Sociology” 1973, vol. 78, iss. 6, s. 1360–1380.
- Guhl J., Davey J., *A safe space to hate: White supremacist mobilisation on Telegram*, ISD Global, 26.06.2020, [on-line:] <https://www.isdglobal.org/isd-publications/a-safe-space-to-hate-white-supremacist-mobilisation-on-telegram> – 25.08.2023.
- Guhl J., Ebner J., Rau J., *The online ecosystem of the German far-right*, ISD Global, 2020, [on-line:] <https://www.isdglobal.org/isd-publications/the-online-ecosystem-of-the-german-far-right> – 15.07.2023.
- Heft A., Mayerhöffer E., Reinhardt S., Knüpfer C., *Beyond Breitbart: Comparing right-wing digital news infrastructures in six western democracies*, „Policy & Internet” 2020, vol. 12, iss. 1, 20–45.
- Hermansson P., *Alternative media networks and the radical right in Germany*, Hope Not Hate, 15.09.2021, [on-line:] <https://hopenothate.org.uk/2021/09/15/alternative-media-networks-and-the-radical-right-in-germany> – 13.07.2023.
- Ignazi P., *Extreme right parties in Western Europe*, Oxford 2010.
- Jacomy M., Girard P., Ooghe-Tabanou B., Venturini T., *Hyphe, a curation-oriented approach to web crawling for the social sciences*, „Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media” 2021, vol. 10, no. 1, s. 595–598.
- Kajta J., *Radical nationalism as a new counterculture in Poland?*, Global Dialogue, 14.03.2019, [on-line:] <https://globaldialogue.isa-sociology.org//articles/radical-nationalism-as-a-new-counterculture-in-poland> – 16.07.2023.
- Kasprowicz D., *Populistyczna radykalna prawica jako obszar badawczy*, Kraków 2017.
- Kelly Garrett R., *Protest in an Information Society: A review of literature on social movements and new ICTs*, „Information, Communication & Society” 2006, vol. 9, iss. 2, s. 202–224.

- Klein O., Muis J., *Online discontent: Comparing Western European far-right groups on Facebook*, „European Societies” 2019, vol. 21, iss. 4, s. 540–562.
- Koch A., *White jihad: The jihadification of white supremacy*, GNET, 23.08.2023, [on-line:] <https://gnet-research.org/2023/08/23/white-jihad-the-jihadification-of-white-supremacy> – 25.08.2023.
- Luhmann N., *Funkcja religii*, tłum. D. Motak, Kraków 2007.
- Luhmann N., *Systemy społeczne: Zarys ogólnej teorii*, tłum. M. Kaczmarczyk, Kraków 2007.
- Marin A., Wellman B., *The SAGE handbook of social network analysis*, [w:] *The SAGE handbook of social network analysis*, red. J. Scott, P.J. Harrington, London–Thousand Oak 2014, s. 11–25.
- Marszałek W., *Autonomiczni Nacjonaści – nowe trendy w ruchu neofaszystowskim*, „Nigdy Więcej” 2010, nr 18.
- Meier A., *‘Salad bar extremism’ as white distraction: The (in)coherence of a category*, GNET, 24.08.2023, [on-line:] <https://gnet-research.org/2023/08/24/salad-bar-extremism-as-white-distraction-the-incoherence-of-a-category> – 25.08.2023.
- Meller A., Radomski G., *Nacjonalista, radykał czy ekstremista? Publicystyka Adama Gmurczyka – lidera Narodowego Odrodzenia Polski (1994–2005)*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2014, nr 41, s. 58–76.
- Minkenberg M., *The renewal of the radical right: Between modernity and anti-modernity*, „Government and Opposition” 2000, 35(2), s. 170–188.
- Mudde C., *The far right today*, Cambridge 2019.
- Mudde C., *The war of words defining the extreme right party family*, „West European Politics” 1996, vol. 19, iss. 2, s. 225–248.
- Newman M., *Networks*, Oxford–New York 2018.
- Newman M.E.J., *Networks: An introduction*, Oxford–New York 2010.
- O’Callaghan D., Greene D., Conway M., Carthy J., Cunningham P., *The extreme right filter bubble*, arXiv, 28.08.2013, [on-line:] <http://arxiv.org/abs/1308.6149> – 17.07.2023.
- Pascarelli P., *Ideology à la xcarte: Why lone actor terrorists choose and fuse ideologies*, Default. Law Fare Media, 2.10.2016, [on-line:] <https://www.lawfaremedia.org/article/ideology-a-la-carte-why-lone-actor-terrorists-choose-and-fuse-ideologies> – 23.08.2023.
- Pielużek M., *Autonomiczni Nacjonaści. Próba zewnątrz- i wewnątrzsystemowej charakterystyki subkultury politycznej reprezentującej nowy typ nacjonalizmu*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2021, t. 64, nr 4 (248), s. 25–54.
- Pielużek M., *Obrazy świata w komunikacji polskiej skrajnej prawicy*, Wrocław 2017.
- Pirro A.L., Pavan E., Fagan A., Gazsi D., *Close ever, distant never? Integrating protest event and social network approaches into the transformation of the Hungarian far right*, „Party Politics” 2021, vol. 27, iss. 1, s. 22–34.
- Polacy w Internecie, czyli skąd czerpiemy wiedzę na temat otaczającej nas rzeczywistości? – Raport IBIMS i IBRIS Raporty*, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych, IBIMS, 2021, [on-line:] <https://ibims.pl/polacy-w-internecie-czyli-skad-czerpiemy-wiedze-na-temat-otaczajacej-nas-rzeczywistosci-analiza-badania-ibris> – 16.08.2023.

- Pospieszna P., Płatek D., Piotrowski G., Monkos A., *Pillarized networks in a polarized civil society: A structure of far-right networks in Poland*, „Nationalities Papers” 2023, s. 1–16.
- Rogers R., *Deplatforming: Following extreme Internet celebrities to Telegram and alternative social media*, „European Journal of Communication” 2020, vol. 35, iss. 3, s. 213–229.
- Schedler J., *The devil in disguise: Action repertoire, visual performance and collective identity of the Autonomous Nationalists*, „Nations and Nationalism” 2014, vol. 20, iss. 2, s. 239–258.
- Sierocki R., *Analiza sieci społecznych jako metoda badawcza w socjologii*, „Rocznik Antropologii Historii” 2020, r. X, nr 13, s. 223–255.
- Skąd Polacy czerpią informacje? Badanie IBRIS i IBIMS, kwiecień 2021, Raporty*, Instytut Badań Internetu i Mediów Społecznościowych. IBIMS, 27.04.2021, [on-line:] <https://ibims.pl/skad-polacy-czerpia-informacje-badanie-ibris-i-ibims-kwiecien-2021> – 16.08.2023.
- Tateo L., *The Italian extreme right on-line network: An exploratory study using an integrated social network analysis and content analysis approach*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 2006, vol. 10, iss. 2, s. 00–00.
- Tenete Traditiones: o nas*, [on-line:] <https://tenetetraditiones.blogspot.com/p/o-nas.html> – 22.07.2023.
- Urman A., Katz S., *What they do in the shadows: Examining the far-right networks on Telegram*, „Information, Communication & Society” 2022, vol. 25, iss. 7, s. 904–923.
- Veilleux-Lepage Y., Archambault E., *Mapping transnational extremist networks: An exploratory study of the Soldiers of Odin’s Facebook network, using integrated social network analysis*, „Perspectives on Terrorism” 2019, vol. 13, no. 2, s. 21–38.
- Watts D.J., *Six degrees: The science of a connected age*, New York 2003.
- Whine M., *The far right on the Internet*, [w:] *The governance of cyberspace*, red. B.D. Loader, London 1997, s. 209–227.
- Zhou Y., Reid E., Qin J., Chen H., Lai G., *US domestic extremist groups on the Web: Link and content analysis*, „IEEE Intelligent Systems” 2005, vol. 20, iss. 5, s. 44–51.

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na charakterystyce polskiego skrajnie prawicowego ekosystemu online. Badania przeprowadzono z wykorzystaniem metody analizy sieci społecznej, skupiając się na 637 stronach internetowych, które składają się na rdzeń (302 strony) i środowisko ekosystemu (335 stron). Kluczowe pytania badawcze obejmują identyfikację centralnych i peryferyjnych węzłów w ekosystemie, funkcje tych węzłów, identyfikację liderów opinii, brokerów informacji i łączników między różnymi środowiskami, rolę różnych typów stron oraz powiązania skrajnie prawicowych serwisów z innymi stronami środowiskowymi. Wyniki wskazują, że skrajnie prawicowy ekosystem online cechuje się scentralizowaną, segmentową strukturą, charakteryzującą się gęstszymi połączeniami w obrębie kilku subsieci i mniejszą gęstością połączeń między subsieciami. Ważną rolę w dystrybucji nacjonalistycznej ideologii odgrywają media nacjonalistyczne, podczas gdy strony organizacji pozostają słabo połączone. Ponadto, otoczenie ekosystemu jest zdominowane przez strony ultrakatolickie, konserwatywne, media alternatywne, które dzielą pewne założenia i wartości ze skrajną prawicą oraz serwisy propagujące teorie spiskowe.

Słowa kluczowe: skrajna prawica, ekosystem online, nacjonalistyczne media, komunikacja polityczna, analiza sieci społecznych

Characteristics of the online ecosystem of the Polish extreme right-wing

Abstract

The article focuses on the characterization of the Polish extreme right-wing online ecosystem. The research was conducted using social network analysis, examining 637 websites comprising the core (302 sites) and the ecosystem's environment (335 sites). Key research questions addressed the identification of central and peripheral nodes within the ecosystem, the roles these nodes play, pinpointing opinion leaders, information brokers, and connectors between various communities, the functions of different types of websites, and the associations of extreme right-wing sites with other environmental websites. Results indicate that a centralized, segmented structure with denser connections within several sub-networks and sparser links between these sub-networks characterizes the extreme right-wing online ecosystem. Nationalist media play a significant role in disseminating nationalist ideology, while organizational sites remain weakly connected. Furthermore, the ecosystem's surrounding environment is dominated by ultra-catholic, conservative, alternative media sites, which share certain premises and values with the extreme right and sites promoting conspiracy theories.

Keywords: extreme-right, online ecosystem, nationalist media, political communication, social network analysis